

Н. К. О. УПРНАУКА
УКРАЇНСЬКИЙ НАУК.-ДОСЛ. ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА

С. БОРОВИЙ

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
В СУЧАСНИХ УМОВАХ

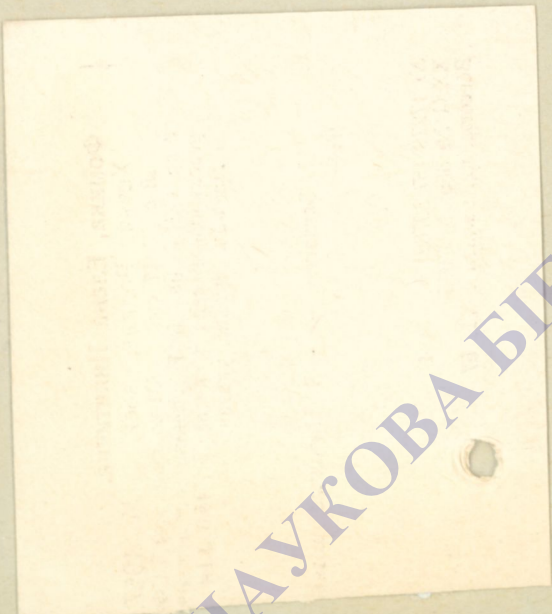
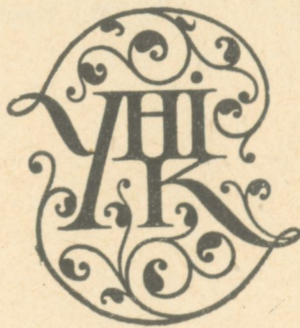
~~ОГР~~

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І.І. МЕЧНИКОВА

230
4926

КИЇВ—1930

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І.І. МЕЧНИКОВА

S. Borovyj

С. БОРОВИЙ

DIE WISSENSCHAFTLICHE BIBLIOTHEK
IN GEGENWÄRTIGEN BEDINGUNGEN

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
В СУЧАСНИХ УМОВАХ

КҮІW—1930

КИЇВ—1930

~~239~~
~~1588~~

Бібліографічний опис та шифри
для бібліотечних каталогів на цю
книгу вміщено в „Літописі Україн-
ського Друку“ та „Мартинському репер-
туарі“ Української Книжкової Палати.

230
4226

Відбитка з журналу „Бібліологічні Вісті“, № 1 та 2 за 1930 р.

ПЕРЕДМОВА.

Цю роботу я писав улітку минулого 1929 року. Цей рік був для бібліотечного життя нашого Союзу роком великого зламу. Навколо бібліотек зосереджено увагу широких кіл нашої громадськості. Культурна революція, що є невід'ємна частина пляну великих робіт будівництва соціалізму, висунула на першій плян також питання про бібліотеки, про їхнє місце на загальному фронті боротьби. Усвідомлено та рішуче підкреслювано, що за наших умов радянські бібліотеки, зокрема наукові, не тільки можуть, але й повинні переозброїтися і так перебудувати свою роботу, щоб дійсно стати активним чинником нашого будівництва. Це твердження стало навіть гаслом величезного громадського руху, що нещодавно оформився, як так званий „бібліотечний похід“.

Особливий інтерес до бібліотечних справ, що виявився за останній рік, спричинився до появи сили нових книжок та статей з питань бібліотечного будівництва, які я не міг, природньо, використати в цій роботі.

Але якщо в своїй фактичній описовій частині моя робота в деякій мірі й застаріла, то її висновки та загальне настановлення навпаки набули — на мою думку — особливої актуальності. Активізація метод роботи наукової бібліотеки є зараз бойове завдання, яке ставить перед нами життя. Коли б моя скромна робота хочби в невеликій мірі допомогла бібліотечним робітникам в цій надзвичайно відповідальній роботі — я вважав би своє завдання за цілком виконане.

Вважаю за приемний обов'язок висловити свою щиру подяку шановному проф. С. Л. Рубінштейнові, членам науково — дослідчої комісії одеської ЦНБ проф. М. М. Петринському, проф. Ф. О. Петруневі, проф. Л. О. Піперу та Г. Д. Штейнвандові, зокрема проф. И. Ф. Вайнштейнові і проф. І. Я. Фаасові, що рецензували мою роботу, а також всім іншим працівникам бібліотеки за допомогу та сприяння моїй роботі.

С. Боровий.

Одеса, 4 травня 1930 р.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ¹

Наша сучасність чітко та гостро зняла питання про нові методи роботи наукових бібліотек. Це питання далеко переростає вузькі спеціальні бібліотечні рамки. Саме життя висунуло його, як одну з найактуальніших проблем нашого культурного та державного будівництва. Справа полягає в тому, щоб указати науковій бібліотеці ту ділянку, яку вона повинна зайняти на культурному фронті; ті завдання, що вона має виконати для того, щоб зробити своє діло в загальній боротьбі. Методи, що ми дістали в спадок, зараз нікого не задовольняють; обговоренню та перегляду підлягають ті основні, що здавалися непохитними, принципи бібліотечної роботи. Аджеж повинно бути досить ясним, що в нашу добу планування господарчого життя, найтіснішого зв'язку економічного та культурного будівництва, проходження елементів „науковости“ аж до найдальших та різноманітних галузів людської діяльності, — наукова бібліотека повинна ставити перед собою якісь інші завдання, мало подібні та в основі відмінні від тих, що вона виконувала раніш. Тому зрозуміла та увага, яку звертають на питання про методи роботи наукової бібліотеки в сучасних умовах бібліотечні та бібліографічні з'їзди й конференції, що не один раз скликалися в СРСР та на Україні. Ці ж самі питання часто підпадали поглибленому обговоренню на сторінках нашої спеціальної та загальної преси. Наші наукові бібліотеки, проводячи свою повсякденну роботу, вже давно шукають нових шляхів та нових форм діяльності. Вони вже скупчили надзвичайно цінний досвід, і в цьому напрямку можна зазначити великі успіхи. Багато з нових методів, після перевірки на практиці, без всякого сумніву, увійдуть до широкого та постійного вжитку. Досвід Заходу й особливо Америки не можна, звичайно, залишати без уваги.

¹ Ця стаття є наслідок моєї роботи в Центральній Науковій Бібліотеці м. Одеси та її науково-дослідчої комісії.

Багато з досягнень закордонного бібліотечного руху можна перенести на наш ґрунт, щоб тут, в цілком неподібних умовах, дав він цінні плоди. При всій глибокій різниці обстанова роботи та її орієнтування — загальні тенденції розвитку бібліотечного будівництва (щодо бібліотек наукових) — за кордоном та в нас — в багатьох випадках, збігаються.

В найзагальнішій формулюванні ця тенденція досить ясна, і, здається, не викликає сумнівів. Наукова бібліотека з пасивного книгосховища, що переходує книгу та видає її на вимогу читача, виростає в активний фактор культурного будівництва й повинна зайняти значне та відповідальне місце в загальній системі державних установ.

Ще виникає багато суперечок, і немає достатньої ясності та договореності, коли переходять до конкретизації цієї загальної формулювання. Які саме методи роботи мають перетворити наукову бібліотеку в активний фактор культурного будівництва? На це питання ще не можна дати остаточної та точної відповіді. Тут майже все ще знаходиться в процесі новаторства, експериментів та суперечок. Придбаний в цьому досвід і теоретичні висловлювання з цього питання ще ніколи не підпадали (в радянській, принаймні, літературі) монографічному зведенню. Посильному розв'язанню цього питання й присвячено дану працю. Пробуючи зробити підсумки основного та найціннішого, ця праця аж ніяк не ставила собі завдання дати перелік усіх фактів, що стосуються цієї теми, та огляд всієї майже неозорної літератури з цього питання — тим більш, що таке завдання в тих умовах, в яких писалося цю працю (велика неповнота чужоземної літератури), — було б і цілком недосяжне.

I

Наші наукові бібліотеки дістали від дореволюційної Росії кепську спадщину. Коли російські великі столичні книгосховища й займали досить значне місце щодо скучених у них книжкових та рукописних багатств, — то суто бібліотечний бік дуже помітно відставав від рівня, що його було досягнуто в той час в Європі. Але цілком погано стояла справа в наших провінціальних наукових бібліотеках, для яких закордонні зразки були цілком недосяжним ідеалом. Недостача та невідповідність персоналу, невідповідність фондів, недобре пророблені та недостатні каталоги, майже цілком пасивне ставлення до читачів — ось які характерні риси дореволюційної російської наукової бібліотеки. Винятків було дуже мало. Нечисленні передові бібліотечні

робітники ясно відчували ці хиби, що різко кидались у вічі, і по силі шукали шляхів, щоб їх усунути.

„Перший Всеросійський з'їзд в бібліотечних справах“, що його було скликано в 1911 році, — це суцільне голосіння про невідповідність наукових бібліотек¹. З'їзд приєднався до доповідної „Записки про заходи, потрібні для поліпшення постановки бібліотечної справи по академічних бібліотеках“, що склало ще в 1909 році „товариство Бібліотекознавства“. В цій Записці, підтриманій також окремою резолюцією Конференції Академії Наук², рисувався в такий спосіб стан каталогів наших дореволюційних наукових бібліотек:

„Пользование нашими академическими библиотеками оказывается крайне затруднительным даже для профессоров, несмотря на их умение разбираться в литературе и в каталогах; студенты же сплошь и рядом остаются вовсе неудовлетворенными библиотекой. Такое положение дела приводит к тому, что наши академические библиотеки в значительной мере приближаются к типу „книжных кладбищ“, и что громадные средства, затраченные в течение десятилетий на их оборудование и пополнение, оказываются далеко не использованными“³.

І не треба думати, що в цій резолюції згущено фарби та переіначено дійсний стан речей. Ще в 1820 році Лобачевський, славетний математик та ректор Казанського Університету, дав таку свою думку про каталоги Казанської Універс. бібліотеки:

„Каталог составлен с чрезвычайным небрежением, наполнен ошибками и, не смотря на то, что в нем кажется соблюденным какой-то порядок, он представляет столько же удобств, сколько и каталог, напечатанный без всякого порядка“⁴.

Однак, через дев'яносто років після такої різкої рекомендації історик Казанського Університету повинен був із сумом констатувати, що:

„Предположению о составлении систематического каталога (в Казанск. Универс. Библиотеке), не суждено было осуществиться на протяжении долгого ряда лет позднейшей жизни Казанского Университета; оно остается и в наши дни, на рубеже

¹ Див. доповідь К. Рубинського. — Положение библиотечного дела в России и в других государствах. — Труды первого всероссийского съезда по библиотечному делу. II. СПб., 1912, ч. II ст. 1—15; див. також доповідь Е. Доржинського. — „Положение русских академических библиотек по данным анкеты“. — Там само, ст. 59—72.

² Там само, ст. 72—79, а також журнал: „Библиотекарь“, 1911, ст. 138—147.

³ Там само, ст. 73.

⁴ Загоскин. — История Императорского Казанского Университета. Т. IV (Казань), ст. 128.

второго столетия существования Университета такой же неотложно ожидающей своего удовлетворения потребностью, какою представлялась в глазах Университетского Совета и девяносто лет назад“¹.

Лише в 1905-му році було закінчено в тій же бібліотеці Казанського Університету сортування карток систематичного каталога чужоземних книжок. Сам бібліотекар в своєму звіті знаходив свою роботу „первобутньою“, поспішною і, може статись, не „науковою“, але він гадав все ж таки, що зробивши її, він „став до послуг спеціалістам, звільнивши їх від потреби ритися в кучі з 100.000 карток“. В цій роботі, що продовжувалася 5 років, він не мав змоги сподіватися на допомогу своїх колег, які, згідно з його щирою заявою, „не мають великої вченості“².

Щоб побачити, що з боку невпорядкованості своїх каталогів бібліотека Казанського Університету не була помітним винятком серед інших російських університетських бібліотек, — досить буде навести таку красномовну довідку: в Харківській університетській бібліотеці не було загального алфавітного каталога до 1899 р. В бібліотеці Варшавського Університету не було такого ж каталога ще в 1903-му році; в Юр'ївській бібліотеці — ще в 1907-му році. Систематичний каталог з'явився в Харківській Університетській бібліотеці лише в 1906 р.³

Спроби гостро-потрібної реформи упиралися, крім перешкод загально-політичного характеру, також у відсутність підготовленого наукового бібліотечного персоналу. Тоді ще доводилося детально доказувати, що бібліотечна справа вимагає спеціально підготовлених робітників. (На цю тему прочитано доповідь на з'їзді)⁴.

Майже нічого не було зроблено в галузі бібліотечної освіти. Російський бібліотекар мав із задрістю дивитись на західних своїх товаришів, що далеко перегнали його в цій справі⁵. Вище-

¹ Загоскин. — История Императорского Казанского Университета. Т. III, ст. 40. Див. також, для порівняння, Рубинский К. — Причины неурядства наших академических библиотек. Відбиток з „Библиотекаря“, 1910.

² Отчет библиотекаря Казанского Университета — Ученые Записки Импер. Казанского Университета. 1906, XII, ст. 136.

³ Рубинский. — К. Положенне вопроса о библиотечном персонале на Западе и у нас. — Харьков, 1907, ст. 16.

⁴ Войнич-Сядженский А. — Библиотечное дело, как особая самостоятельная специальность, и библиотекари, как обособленная группа в ряду других специалистов. — „Труды“, II, ст. 15—24.

⁵ Див. зауваження Л. Хавкиної про бібліотечну освіту в книзі: „Библиотеки, их организация и техника“ 2 вид. Петербург, 1911 р., ст. 147—156.

зазначена резолюція першого всеросійського бібліотечного з'їзду говорила про потребу організувати кафедру бібліотекознавства, а також про викладання в університетах бібліографії для осіб, що готують себе до бібліотечної служби. Однак, здійснено було дуже мало. До революції тільки в двох університетах (петербурзькому та харківському) було зроблено спробу приватного курсу бібліотекознавства (Е. Вольтер та К. Рубінський). В 1907 році викладання бібліотекознавства було введено також в Московському Археологічному Інституті¹. Помітного поліпшення справи від цих розрізнених експериментів не було. Скарги на гострий стан питання про підготовку спеціально освічених робітників для наукових бібліотек весь час все повторюються. Також і питання про матеріальний стан бібліотекарів залишається неврегульованим та в тяжкому положенні².

При такому становищі речей, звичайно, мало реальним було цілком справедливе побажання, що його висловив А. Калішевський, про те, щоб бібліотекар був знайомий з бібліографією для того, щоби мати змогу обслуговувати читачів³. І вже цілком утопічною була категорична вимога, що її висловив Н. Рубакін:

„При каждой большой библиотеке должно существовать особое библиографическое бюро, где можно было бы получать справки о всех книжных богатствах библиотеки, не только о книгах, но и журнальных статьях хотя бы по самому специальному вопросу“⁴.

Наші дореволюційні наукові бібліотеки, що обслуговували вузькі кадри спеціалістів, були напівзакриті навіть для студентів і майже цілком неприступні для сторонньої публіки, — вони жили замкнутим життям, виконуючи лише (та й то, як ми бачили, далеко незадовільно) завдання книгосховища. Ставити перед собою активні завдання вони, звичайно, не мали змоги. Для цього в них не було відповідних можливостей, і це, мимо всього іншого, не можна було ув'язати з казенно-охоронним характером їхньої діяльності. Все, що вони могли дати — це добре складений спе-

¹ Труды первой конференции научных библиотек РСФСР. Москва, 1926, ст. 40 (довідь Л. Хавкиної).

² Див. також: Васильев. — О мерах, необходимых для улучшения библиотечного дела в университетских библиотеках. Казань. Н. М. — К вопросу об университетских библиотеках. Томск, 1911. Дусинский И. — В ожидании давно назревшей реформы. Одесса, 1911. Записка к вопросу о нуждах университетских библиотек. Сергиев-Посад, 1916.

³ „Библиография в применении к академическим библиотекам“ — „Труды первого всерос. съезда“, ч. II, ст. 111.

⁴ Основные задачи библиотечного дела. СПб., 1907, ст. 28.

ціальний каталог (наприклад, каталоги Rossica Публічної Бібліотеки в Ленінграді; каталоги інкунабул Румянцевського Музею в Москві й т. ін.); книжкові виставки чисто музейного характеру (що їх практикувала Публічна Бібліотека з 1853 року)¹ або відокремлення довідкових видань. Невеликі ембріони довідково-бібліографічних відділів, крім Публічної Бібліотеки (де з 1906 року в двох суміжних кімнатах при Читальній Залі було розміщено довідкову бібліотеку в 2.000 томів)², мали напередодні революції й низка університетських бібліотек. (Довідники були приступними, як правило, лише для професорів)³. Деякі місцеві бібліотеки провадили корисну працю в галузі збирання крайової літератури (див. детальніші відомості далі). Ширшу роботу пробували провадити, оскільки це було можливим в умовах поліцейського режиму, великі місцеві громадські бібліотеки (наприклад, Харківська), але ці бібліотеки не мали наукового характеру, наші ж наукові книгосховища стояли осторонь від громадського життя, розцінюючи це ще як позитивну рису.

II

Те, про що мріяли передові робітники наукових бібліотек дореволюційної Росії, було для їхніх закордонних товаришів, у значній мірі, вже пройденим ступнем.

Там, наприклад, давно вже не треба було доводити, що бібліотечна робота (по бібліотеках наукового типу—з бібліотекарями публічних та громадських бібліотек справа стояли трохи інакше) вимагає спеціально підготованих робітників.

Перша цим шляхом пішла Франція. Заснована в 1821 році „Ecole de Charte“ мала одним з основних завдань дати країні підготованих бібліотекарів (з тим антикварним ухилом, який є таким характерним для наукових бібліотекарів цієї епохи, особливо в романських країнах); за прикладом Франції і в Іспанії в 1856 році засновано в Мадриді „школу дипломатки“ (реорганізовану в 1910 році в „школу бібліотекарів та архівістів“). В Італії стан державного бібліотекаря було встановлено вперше в 1869 році⁴; однак, курс бібліотекознавства читав у Неаполі-

¹ Я. Лукашевич. — Имп. Публичная Библиотека. Исторический очерк и современное ее положение. — „Библиотекарь“, 1914, ст. 146.

² Там же, ст. 333.

³ Зан. стаття ст. 333; Шестериков П. — Постановка библиотечного дела в университетских и некоторых других библиотеках России. Од. 1915, ст. 5, 66, 146, 160, 174.

⁴ Детальніше про бібліотечну освіту в Італії див. Sorbelli A. L'insegnamento della bibliologia e biblioteconomia in Italia con notizie sull'insegnamento all'estero. Bologna 1926, ст. 9—15.

танському Університеті Гар ще в 1865 р. В своїх лекціях він спеціально зупинявся, між іншим, на потребі організації спеціальних учбових закладів для підготовки бібліотекарів¹. В Німеччині вже з самого початку століття є багата спеціальна література з питань наукового бібліотекознавства, починаючи з відомої книги Ebert'a², а в 1887 році при Геттінгенському Університеті славетний К. Дзятко засновує катедру наукового бібліотекознавства. З його школи й вийшли видатніші представники бібліотечної справи в сучасній Німеччині³. В Англії викладання бібліотекознавства та бібліографії по університетах було введено пізніше — в 1904-му році (Кембрідж та Лондон)⁴ і лише в 1919—1920 р. в Лондоні при University College було засновано спеціальну бібліотечну школу. Після війни такі школи бібліотекарів було засновано ще в низці країн, в тому числі й в нових, утворених після Версаля (Чехословаччина—1920 р.—катедра при Братиславському Університеті⁵, Польща — в 1922—23 р.—тимчасові школи в Варшаві та Познані, з 1924 року — постійна школа в Кракові і т. і.)⁶.

В 1887 році—якраз тоді, як було засновано Геттінгенську катедру — в Сполучених Штатах почала свою діяльність школа бібліотекарів, що відіграла значну роль в історії не тільки американського, але й світового бібліотечного руху. Бібліотечну освіту в Сполучених Штатах повністю зорієнтовано на підготовку бібліотекарів для „Публічних бібліотек“. Тими великими успіхами, яких американці досягли в своєму „публічно-бібліотечному рухові“ — рух, що зараз перейшов і до інших країн — вони зобов'язані своїй зразково поставленій бібліотечній освіті.

Коли установкою американської бібліотечної освіти є підготовка бібліотекаря, об'єктом роботи якого має бути читач, — то європейський бібліотекар клясичного стилю підготовлювався в першу чергу для роботи з книгою, і тільки в другу — для чи-

¹ Gar, P. — Lecture di bibliologia fatte nella R. Univ. in Napoli durante il primo semestre del 1865 Brno 1868 ст. 16—17; 248.

² Ebert, F. — Die Bildung des Bibliothekars, 2-te Auflage. Leipzig 1820. Детальний огляд дальшої літератури можна знайти в Graesel, Ar. D-g Pr. — Handbuch der Bibliothekslehre. Leipzig 1902, ст. 17—45.

³ Геттінгенську катедру закрито в 1925 р., але в тому ж році відкрито таку ж катедру в Берліні, на чолі якої став відомий бібліотечний діяч Мількав. — Хавкіна, Л. — Библиографическая работа последних лет в Западной Европе. — Сборник „Библиографическое Дело“ М.-Л. 1927, ст. 64.

⁴ Малейн, А. — Краткий очерк истории иностранной библиографии. Лев. 1925, ст. 20.

⁵ Виківський, Л. — Бібліотечна справа в Чехословаччині. — „Бібліологічні Вісті“ 1925, № 1—2 ст. 84—85.

⁶ Див. детальніше в Sorbelli op. cit. p. 16—27.

тача. Добре ознайомлені з палеографією, з історією книги, часто з глибокою ерудицією в дисциплінах бібліотекознавчого порядку— вони зовсім мало уваги звертали на питання, як в найкращий спосіб обслужити свого читача. Їм здавалося безперечною аксіомою, що найбільше, чим може бути ідеальний бібліотекар— це бути живим каталогом, чемним та завжди готовим до послуг провідником по доручених йому книжкових багатствах. І, справді, яким рисувався ідеальний бібліотекар? Перший, хто писав на цю тему, був уже вищезазначений Ebert. „Бібліотекар, на його думку, повинен бути перш за все енциклопедично освіченою людиною“. Він повинен знати бібліографію та тісно зв'язану з нею історію літератури: „Нарешті, він (бібліотекар) замикає коло своїх студій енциклопедією не для того, звичайно, щоб з гонором і самозадоволено базікати про все, починаючи від ліванського кедра до ісопа, що повзе по стіні, але для того, щоб засвоїти однакову повагу й однаковий інтерес до кожного фаху людських знань“¹.

Друга конче потрібна риса— це пам'ять; він повинен добре пам'ятати каталог своєї бібліотеки: „...тому, що той бібліотекар, що завжди мусить мати під рукою тільки свій каталог, щоб знайти те, що він шукає, є дійсно людиною гідна жалю“².

Але всі ці цноти йому потрібні зовсім не для себе, а для того, щоб своєю пам'яттю та своїми знаннями в найкращий засіб ставати до послуг читача своєї бібліотеки... „його гаслом мусить бути: „я знесилююсь, услуговуючи кожному“, не для себе, але для інших мусить він працювати „й охоче відмовляється від радощів, що готує для них“³.

Всі, що писали на цю тему після нього, протягом довгого часу повторяли Ebert'a, а іноді навіть казенно відсилаючи до нього читача⁴. Так, Мер в своїйому популярному серед французьких бібліотекарів підручнику так резюмував свої думки про „справжнього бібліотекаря“: „Бібліотекар, дійсно гідний цього

¹ Ebert F.—Die Bildung des Bibliothekars. Lpzg. 1820, S. 14: „Endlich schliesste er den Kreis seiner Studien mit der Encyclopädie; nicht etwa, um eitel und selbstgefällig über alles zu schwatzen, von der Cedar auf dem Libanon bis auf den Ysop, der an der Wand krecht, sondern um sich gleiche Achtung und gleiches Interesse für jedes Fach menschlicher Kenntnisse anzueignen“...

² Ibid. S. 15: „...denn derjenige Bibliothekar, der immer nur seinen Katalog handhaben muss, um zu finden, was er sucht, ist fürwahr ein sehr beklagenswerter Mann!“

³ Ibid. S. 55: „Sein Wahlspruch muss sein: allis inserviando consumor; nicht für sich, sondern für andere muss er arbeiten und willig muss er sich selbst Genüsse versagen, die andern bereitet“.

⁴ Наприклад, Gar. Op. cit., ст. 12—14.

ймення, мусить поперед уявити собі всі ділянки царства книг, щоб пізніше бути за надійного провідника й керівника для того, хто побажає зазнайомитись з цим царством“¹.

Трохи з більшим поглибленням розвинено ті ж самі думки в клясичній праці Graesel'я. Говорячи про те, що від бібліотекаря треба вимагати енциклопедичної освіти², він окремо зупиняється на обов'язках бібліотекаря полегшити читачеві користування науковим каталогом бібліотеки: „Там, де публіка має право користуватись каталогами, там, природно, багато важить те, щоб писані пояснення та усні вказівки вартових службовців навчали публіку правильно користуватись ними. Службовець може зробити велику послугу користувачеві наукового каталогу, коли він охоче допоможе йому. Тут, як ніде краще й доцільніше, бібліотекар може виявити справжню гуманність, віддаючи безкорисно до послуг суспільства свої знання й досвід“³.

Павль Ладевіг, видатний сучасний німецький бібліотечний діяч та письменник, коли він висловлюється про ролі та характер наукового бібліотекаря, все ще залишається в межах ідей Ebert'a, продовжуючи таким чином традиції, що встановилися.

Наукові бібліотеки, на його думку (детальніше див. про це далі) повинні обслуговувати вузькі кола спеціалістів⁴. Основними позитивними рисами бібліотекаря повинно бути: енциклопедична освіта та бібліографічна пам'ять (в тому разі, коли його спитають про куховарську книгу— він повинен відразу пригадати декілька імен)⁵.

Співробітники наукової бібліотеки повинні в порядку „kolleg“ указувати відвідувачам на кращі засоби користування каталогами, бібліографічними приладами і т. і.⁶ В своїй новій праці він

¹ Maire Abb.—Manuel pratique du bibliothécaire. Paris 1896, p. 25: „Un bibliothécaire vraiment digne de ce nom doit s'avoir exposé d'avance toutes les régions de l'empire des lettres, pour servir plus tard de guide et d'indicateur fidèle à tous ceux qui veulent le parcourir“.

² „Vor allem wird von jeden Bibliothekar mit Recht zu verlangen sein, dass er hinreichende encyclopädische Kenntnisse gesammelt habe...“ Graesel op. cit., ст. 160.

³ Ibid., S. 405—406.: „Wo dem Publikum das Recht eingeräumt ist, die Kataloge zu benutzen, da kommt natürlich viel darauf an, das es durch Anschläge und mündliche Belehrung des Aufsichtsführenden Beamten in deren richtigem Gebrauche unterrichtet wird. Der Beamte wird namentlich den Benutzern des wissenschaftlichen Katalogs, wenn er sie bereitwillig unterstützt, viel Gutes erweisen können. Hier, wie nirgends besser und erfolgreicher, vermag ein Bibliothekar echte Humanität zu entfalten, indem er seine Kenntnisse und Erfahrungen selbstlos in den Dienst der Allgemeinheit stellt“.

⁴ Ladewig P.—Politik d. Bücherei. Lpzg. 1917, S. 45.

⁵ Детальніше див.: Ladewig P.—Die Bibliothek der Gegenwart. Lpzg 1923. ст. 10—23.

⁶ Politik d. Bücherei, ст. 275.

детальніше розвиває свою думку, висловлюючи низку таких думок: „Завдання стосунків з читачем треба, природно, зрозуміти так, що бібліотекар, зокрема науковий, взагалі й як правило має активно керувати інтересами своїх читачів, і де це потрібно виявляти ще неясні інтереси... Відвідувачі, навіть з академічною освітою, не вірять, що користування бібліотекою вимагає деякого навичку й досвіду; тому хай бібліотекарі не здаються публіці трохи загадковими в своїй діяльності... По суті перш за все треба так урегулювати весь порядок, що стосується відвідувачів, щоб він був ясний й зрозумілий. І тоді ще публіка виявить розчарування, прості речі здадуться їй складними й, навпаки, складні — занадто простими. Терпелива бібліотекарська допомога завжди потрібна¹.

Глибокі бібліографічні знання — це якраз та вимога, що її ставлять і в сучасний момент в першу чергу західному бібліотекарів...².

Бібліотечна історія знає низку бібліотекарів, що були прекрасними представниками цього ідеального типу. Німеччина в першу чергу може назвати Heyne (1729—1812), бібліотекаря Геттінгенського Університету³, Англія — Паніцці — італійського карбонарія, якому Британський Музей зобов'язаний своїм перетворенням в наукову бібліотеку першорядного світового значіння. Про бібліографічну його пам'ять розказують легенди⁴. В Росії добру пам'ять заслужив Микола Федорович Федоров, довголітній бібліотекар Румянцевського Музею:

„Небрежно выраженные требования, библиографическое невнимание, скудность данных относительно какого-либо возбужден-

¹ Biblioth. der Gegenwart, S. 3—4. Die Verkehrsaufgabe soll, wie es sich gehört, so verstanden werden, dass der Bibliothekar, allan voran der wissenschaftliche, insgemein und als Norm genommen, die Interessen seiner Benutzer befruchtend zu leiten haben wird, und wo es angebracht ist, schlummerende Interessen überhaupt erst wecken muss... Besucher, auch solche akademischer Bildung, sind miss-träulich, dass die geringere Fähigkeit und Gewandtheit in dem Gebrauch von Hilfsmitteln, bei der Bibliotheksbenützung aufgefasst werden; deshalb sollen die Bibliothekare in ihrer Verwaltung dem Publikum nicht rätselhaft erscheinen... Tatsächlich lässt sich vor allem die dem Publikum verfügbare Verwaltung so regeln, dass sie dem Benutzer durchsichtig und klar ist. Und dann noch wird das Publikum enttäuscht sein, wenn ihm einfache Dinge schwierig, schwierige höchst einfach erscheinen. Es bleibt geduldige bibliothekarische Hilfe immer notwendig.

² Див. напр. Fick, R. — Die bibliographische Schulung des Bibliothekars. „Zentralblatt für Bibliothekswesen“, 1928, № 8—9, ст. 555 і далі.

Калишевский, А. — Библиография в применении к академическим библиотекам. „Труды Первого Всерос. Съезда“ ч. II, ст. 111—114.

³ Hessel, A. — Heyne als Bibliothekar. — „Zentralblatt“, 1928, № 8—9, ст. 455—470.

⁴ Fagan. — The life of Sir Ant. Panizzi. London, 1880.

ного вопроса, все это восполнял он своим изумительным книжным знанием и еще более феноменальной памятью.

...Способность Н. Ф. быстро и полно осветить иногда труднейшие библиографические вопросы заставляли прибегать к его помощи даже знатоков книжного дела, даже ученых специалистов. Как же драгоценны были его заслуги для молодежи, для новичков в научных занятиях?¹.

Цілком ясно, звичайно, що в сучасній великій науковій бібліотеці такий бібліотекар — живий каталог та бібліографічний довідник — є анахронізм — прекрасний, але такий, що вже відмирає. Хіба треба нагадувати про такі загальновідомі речі, як величезний книжковий потік, що весь час зростає (сучасному бібліотекареві доводиться працювати зі значно більшою книжковою масою, ніж його попередникові², та процес диференціації та спеціалізації наук, який все більш розвивається. Тут уже не може допомогти ні найкраща пам'ять, ні широка енциклопедична освіта. Пам'ять живого бібліотекаря повинно заступити щонебудь твердо відзначене. Звідси той підвищений інтерес до питань каталогізації, що помічається з останнього десятиріччя минулого століття. І при тому, до каталогізації не систематичної — інтерес до якої завжди стимулювався бажанням утворити філософсько обґрунтовану систему знань, а до звичайної абеткової: питання, яке ніколи не було „проблемою“ для старого бібліотекаря. Першу каталогіфічну інструкцію опубліковано в Сполучених Штатах — в 1872 р.³, в Англії — 1878—1883; в 1908 році опубліковано відому звідну так звану англо-американську інструкцію⁴. В 1899-му році — пруську, яка є повторенням К. Дзятко⁵.

Обидві ці інструкції, що глибоко відрізняються одна від одної за своїм принциповим обґрунтуванням, знаходяться в певній відповідності до типів бібліотек, що історично утворилися в Німеччині та Англо-Саксонських країнах, — і зробили епоху.

¹ Генкен А. — Идеальный библиотечар Н. Ф. Федоров. — Библиотечар 1911, ст. 18.

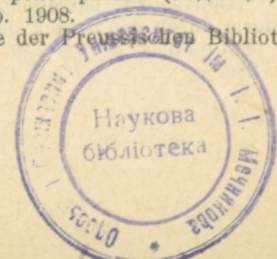
² Кількісний зріст бібліотек можна простежити по таких 2-х книгах, що трактують географічний розподіл бібліотек, як галузь „культурної географії“: Richter, P. — Verzeichnis der Bibliotheken mit gegen 50.000 und mehr Bände. Lpzg. 1894. Und Sparrу Епг. — Las bibliotecas con 50.000 y mas volumenes y su distribucion geografica sobre la tierra. Cordoba. 1924 (Додаток: його ж — Las grandes bibliotecas de la Rossia bolsheviki europea. Cordoba 1925).

³ Щоб бути точним, варто згадати Albrecht'a Kayser'a. — „Ueber die Manipulation bei der Einrichtung einer Bibliothek und der Verfertigung der Bücherverzeichnisse“. Вайпфг 1790 р. Тобто на 100 років раніш. (Редакція).

⁴ Catalog rules author and title entries, Chicago. 1908.

⁵ Instructionen für den alphabetischen Kataloge der Preussischen Bibliotheken. Berlin, 1899 (2 вид. 1915).

С. Вороний

Всі інші інструкції — коли не мати на увазі французької (1912 р.) і частково італійської (1922 р.)², мало упорядковані та недостатньо розроблені, по суті, підвели підсумки лише льокальному досвідові, що склався протягом років, пристосовуючись до тієї або іншої системи. Цікавим винятком є нова польська інструкція (1923)³, яка з легкодумним еkleктизмом сполучає непримиренні принципи то одного, то іншого зразку.

Тут не місце говорити про хиби або переваги тієї або іншої каталогічної системи — важливо лише нагадати той дуже добре відомий кожному бібліотекареві факт, що для того, щоб добре орієнтуватися в каталозі сучасної великої бібліотеки, треба бути знайомим з основними каталогічними принципами її та мати відповідні звички. Без цього — а цього зовсім не можна вимагати від середнього читача навіть наукової бібліотеки — розшукати книжки буває досить трудно. І не легко сказати в чому для читача більші труднощі: „колективний автор“ англійської або американської системи або формальне „порядкове слово“ пруської системи, що провадиться педантично. Так або інакше, для бібліотекаря виникає інше завдання: коли він не має змоги заступити собою каталог, він повинен допомогти читачеві в справі користування ним. І ми бачимо, Лядевіг та Грезель в цитаті, що вище наведені, якраз висовують таку вимогу. Це тим потрібніше, що, як відомо, навіть великим науковим бібліотекам часто не щастить підтримувати в потрібному порядку свої каталоги. Так, в Пруссії, коли приступали до утворення „Зведених каталогів“ (наукових) з 8 абеткових каталогів тільки 1 знаходився в задовільному стані, з 8 абеткових карткових — лише один⁴. А з усіма ними, в зв'язку з столітнім ювілеєм університетської бібліотеки в Нансі було констатовано, що каталоги її цілком непридатні⁵.

Бажаючи полегшити читачеві користування каталогом і, разом з тим, розвантажити бібліотечний персонал від дрібних елементарних довідок каталожного характеру, — великі біблі-

¹ Проект французької інструкції по составленію алфавитного каталога. Петроград, 1920.

² Итальянская инструкция по составленію алфавитного каталога. („Библиотечное обозрение“, Лен., 1925—1).

³ Przepisy katalogowania alfabetycznego w bibliotekach polskich. Warszawe, 1923.

⁴ Denkschrift betreffend die Kataloge der Preussischen Bibliotheken in ihrer Reform durch den Druck des Gesamtkatalogs. Lpzg, 1925.

⁵ Kolb. A propos d'un anniversaire — „Revue des bibliothèques“ 1928 № 7—8, стр. 286.

ки часто дають своєму читачеві маленьку довідкову книжку, яка дає мінімум потрібних відомостей про каталоги, а іноді й про склад фондів¹. Звідси тільки один крок до активніших форм пропаганди бібліотеки. Але „бібліотечна пропаганда“ ставиться здебільшого з звичайніших частин роботи бібліотеки „публічного“ типу особливо в Америці, і дуже мало її використовують європейські наукові бібліотеки. Пригадаймо думку Лядевіга про те, що наукова бібліотека повинна бути зачинена для широкої публіки; її завдання — обслуговувати спеціалістів², а їх не треба закликати. В європейській практиці, таким чином, можна сказати лише на обмежену кількість прикладів такої активної пропаганди з боку бібліотекарів своїх наукових бібліотек. Французька асоціація бібліотекарів організувала низку лекцій та оповідів про великі французькі бібліотеки, про склад їхніх фондів (а також про загальні питання, як, наприклад, вступ до практичного бібліотекознавства)³. Недавно один німецький бібліотекар звернувся до своїх колег наукових бібліотекарів, з пропозицією: служити не тільки „науці“ (Wissenschaft), але й „освіті“ (Bildung), і як на один з заходів до цього, він указав на бажання видання провідників по бібліотеках, організацію лекцій на бібліотечні та книгознавчі теми й т. ін.⁴

В нерозривному зв'язку з цим завданням наукової бібліотеки стоїть інше завдання, з принципового та практичного боку ще важливіше. Все частіше та все невідступніше ми чуємо побажання Сполучених Штатах, де його добре засвоєно, і повільнішого поширення та бібліографічних навичок серед широких кіл населення⁵.

Здається, що не треба зупинятись на принципово-теоретичному обґрунтуванні цього побажання. Потребу в певних бібліографічних навичках зазнають зараз робітники в кожній науковій

¹ Див., наприклад, Bodleian Library.—Staff Kalehdor Oxford (виходить щороку); British Museum.—A guide to the use of the reading room. London, 1924. Ledus E.—Usages suivis dans la rédaction du catalogue général de livres imprimés de la bibliothèque Nationale. Paris, 1923; Guide du lecteur de la bibliothèque nationale. Paris, 1926, та інші.

² Ladewig P.—Politik d. Bücherei. Lpzg, 1917, ст. 45.

³ Bibliothèques, livres et librairies. Conférences faites à l'école des Hautes Etudes sociales sous le patronage de l'association des bibliothécaires français avec le concours de l'Institut international de Bibliographie et du Centre de la Librairie. Paris, 1912.

⁴ Pfanmüller G.—Was können die Wissenschaftlichen Bibliotheken zur Pflege der allgemeiner Geistesbildung tun? — „Zentralblatt“, 1928, № 8—9, ст. 561 далі.

⁵ Див. Schneider G.—Handbuch d. Bibliographie, Lpzg, 1924, ст. 195.

галузі. Бібліографічна письменність — ось та вимога, що її сунуть сучасний стан науки до кожного, хто має будь-які справи з науковою роботою. Ляйбніц в свій час досить чітко сформулював це побажання: „Nabeat quoque et librorum coquitionem, quae mirum quantum et ornamenti et utilitatem praebet“ (Methodes novae docendae discendaeque jurisprudentiae, 1666).

Велика Французька Революція принесла з собою ідеї великого стилю в цю галузь. По паризьких бібліотеках скупчили багато книжок, що їх було зібрано по замках та палацах феодалів, які покинули їх. Уже це одне штовхало на велике пошукування. В повній відповідності до гасел: „les livres appartiennent à la nation“, („Книги належать до нації“), „les objets scientifiques appartenans à la nation“ („науки належать до нації“) — комітет освіти Домерґ мріяв про те, щоб „смолоскип бібліографії підіймаючись понад цілою Францією, осяював своїм ясним світлом усі освітні установи великого народу“².

І як спосіб для досягнення такого завдання, з'явилася ідея „зведеного каталогу“, яка більш ніж на століття випередила перший реальний наслідок в даній галузі. Домерґ мріяв покласти „загальний список книжок, що знаходяться по національних бібліотеках, щоб знати наші багатства й справедливо поділити їх по різних місцях республіки, де мають заснувати освітні установи“³.

Цим планом великого стилю не пощастило, як відомо, здійснитися. Але думка про потребу організації бібліографічної освіти все живе. В зв'язку з цим цікаво нагадати думку, яку він висловив в 1807 році Наполеон:

„Если бы в большой столице, как Париж, была специальная школа истории, и если бы там прежде всего читался курс библиографии, то молодой человек вместо того, чтобы тратить часы на блуждание в поисках чтения, недостаточного и дорогого малого внимания, направлялся бы к лучшим сочинениям“

¹ Fick R., op. cit., ст. 553. „Хай кожний розуміється на книгах, це для нього як прикрашує й корисно“.

² „Le flambeau bibliographique... s'élevant en la France entière éclairer les rayons purs tous les établissements d'instruction d'un grand peuple“.

³ „Un tableau général de tous les livres dont sont composées les bibliothèques nationales pour connaître nos richesses littéraires et en faire une juste distribution dans les divers points de la République ou l'on placera les maisons d'instruction“. „Procès-verbaux du comité de l'instruction publique“ II, 795. За Tournеur - Aumont J. — Idées bibliographiques en l'an II. „Revue des bibliothèques“, 1927, 10—12 ст. 367 і далі. Цій же темі присвячено статтю (за редакції самими матеріалами) Т. Алексєєва. — Бібліографічні питання за часом великої французької революції. — „Бібліолог. Вісті“ 1928, № 1, ст. 41—56.

„... ходил бы гораздо легче и быстрее до лучшего образования“¹. Власне кажучи, певна частина висловлених тут побажань реалізована заснуванням трохи пізніше „Ecole de Charte“, що була, як відомо, першим учбовим закладом, який поставив собі за мету з завдань підготовку бібліотекарів.

Бібліографію, як предмет викладання, введено вже давно в усіх університетів різних країн. Але це ще далеко не розв'язувало проблеми. Бібліографія викладається епізодично, ніде (за винятком Сполучених Штатів) не з'являється обов'язковим предметом. До яких це приводить наслідків — добре відомо. Проходить не мало часу, поки науковий робітник оволодіє потрібним мінімумом бібліотечних та бібліографічних навичок. Невміння користуватись бібліографічними довідниками (і ще частіше невідомість з існуванням таких довідників), неправильна цитування, невміння розшукати потрібну книжку — явища надзвичайно широкого розповсюдження в науковому вжитку². Адже в Німеччині існувало (а, може бути, і зараз існує) спеціальне дослідницьке бюро, метою якого було давати відомості про книжки, рукописи, з яких точно не відомий. (Воно обслуговувало, очевидно, переважно книготоргівлю). За 1913 р. це бюро дало відповідь на 1000 замовлень³. Очевидно, що ширше засвоєння бібліографічних навичок є чергове завдання і для західного наукового будівництва⁴. Поки ж що носієм бібліографічного знання є переважно та в першу чергу — бібліотекар. До його обов'язків увійшло прилучення до нього мас читачів.

Але бібліографічне знання варт, натурально, не само по собі, як спосіб розшукати потрібні в процесі наукової роботи книги та матеріали. Для бібліотекаря та наукового робітника це не для бібліографа клясичного типу, для якого книга важлива, як певна даність, незалежно від того, що вона собою являє й де її можна знайти) бібліографічний довідник, покажчик і т. ін. є цінним лише як спосіб, який допомагає йому орієнтуватись в каталозі, як певний провідник в морі каталожних

¹ Малєнн. — Краткий очерк иностранной библиографии. Ленинград, 1925, ст. 20.

² Цікаві приклади невміння розшукати книжку через бібліографічну невмінність наведено в цінній роботі А. Браудо. — Первые шаги на пути совершенствования деятельности русских библиотек. — „Библиотечное Обозрение“, I, 1927, ст. 34—36.

³ Малєнн. Op. cit., ст. 29.

⁴ Цю думку особливо підкреслено в доповіді Henriot G. на Всесвітньому конгресі бібліотекарів та бібліофілів у Парижі в 1923 р. — Див. „Congres international des bibliothécaires et des bibliophiles, tenu a Paris du 3 au 9 avril 1923“, Paris, 1925, ст. 205—6 та стор. 65 (резолуція).

карток. Інакше кажучи, він упирається в проблему універсальної Інструкції), але продовжувалася вона дуже все книжкове багатство країни, не є новою; її висловлює Німеччина пішла шляхом не друкування такого каталогу ще діяч Французької Революції. Але для країн з центральними науковим життям, з єдиною сильною науковою бібліотекою, при наявності „обов'язкового примірника“ (як наприклад каталог з довідковим бюро при ньому. Бюро Франція та Англія)—таке починання по суті зводилося до за незначну плату (10 пфен.) дає відомості про те, в якій бібліотеці є книга, яку шукають, і пішла Англія та Франція, розпочавши видання каталогів „Британського Музею“ та „Національної Бібліотеки“. Ці видання, зважаючи на те, що їх було розпочато давно та на них витрачено дуже багато коштів, до цього часу, як відомо, дуже далекі голландських бібліотек. Зараз порушено питання про те, щоб закінчення. (Каталога „Британського Музею“ видано вже повведений каталог та довідкове бюро втягли до своєї діяльності 400 томів¹, а каталога „Національної Бібліотеки“ до 1924 р. також і німецькі відомчі бібліотеки, в яких скупчено досить вийшло 74 томи, але дійшов він лише до літери „Н“², і, трзначні багатства³ „Каталог“ має вже понад 2½ міль. карток; щопам'ятати, що прибування нових книжок росте в жадливій річній приріст складає 60—70 тис.³ В якій мірі такий „зведений каталог“ є потрібним починанням, видно з того факту, що 56% об'єднаних каталогом, знаходяться лише в одній з бібліотек⁴.

Іншим шляхом в повній відповідності до реальних умов мецького наукового життя пішла Німеччина. При великому числі великих наукових бібліотек, розміщених в різних частинах країни (при чому право на перше місце до цього часу заперечують декілька бібліотек; серед них: Берлін—Пруська Державна кол. королівська, Мюнхен—Баварська Державна та Ляйпциг „Deutsche Bücherei“). Не маючи формального обов'язкового примірника (а до останнього часу навіть і фактичного), Німеччина з особливою гострістю зазнала недостачу зведеного каталогу. В 1927 році каталог видав 11.168 довідок, який дав би змогу встановити, в якій з її наукових бібліотек знаходиться те або інше видання.

„Зведений каталог“ німецьких наукових бібліотек має велику історію. З ним зв'язана ціла низка славетних імен. Ще Геттінгена надруковано (напр., про німців поза межами Німеччини свій час висловлював побажання про утворення такого каталогу т. ін.). Крім того, довідкове бюро здійснило таке зразкове для бібліотек Тюрингії⁴. Потім на цю тему писав бібліотекознавець в Галле Förstermann⁵ відомий історик Трайчке (1884)⁶ та (з 1914 року), що є по німецьких бібліотеках⁸.

¹ Детальніше про цей важкий уявний каталог див. Schneider—зазн. ст. 235—244.
² Ibid., ст. 292.
³ Див. цікаві думки щодо цього Лядевіра — „Politik der Bücherei“, ст. і далі.
⁴ Fuchs H. — Le bureau de renseignement des bibliothèques allemandes „Révue des Bibliothèques“ 1928, № 10—12, p. 423.
⁵ „Serapeum“ III (1842)—Порівн.: Бравдо, op. cit., ст. 23.
⁶ „Die königliche Bibliothek“ — „Preussische Jahrbücher“ T. 53 (1884), ст.

один з наслідків її і виникла, між іншим, відома „Пруська Каталогів“), але продовжувалася вона дуже все книжкове багатство країни, не є новою; її висловлює Німеччина пішла шляхом не друкування такого каталогу ще діяч Французької Революції. Але для країн з центральними науковим життям, з єдиною сильною науковою бібліотекою, при наявності „обов'язкового примірника“ (як наприклад каталог з довідковим бюро при ньому. Бюро Франція та Англія)—таке починання по суті зводилося до за незначну плату (10 пфен.) дає відомості про те, в якій бібліотеці є книга, яку шукають, і пішла Англія та Франція, розпочавши видання каталогів „Британського Музею“ та „Національної Бібліотеки“. Ці видання, зважаючи на те, що їх було розпочато давно та на них витрачено дуже багато коштів, до цього часу, як відомо, дуже далекі голландських бібліотек. Зараз порушено питання про те, щоб закінчення. (Каталога „Британського Музею“ видано вже повведений каталог та довідкове бюро втягли до своєї діяльності 400 томів¹, а каталога „Національної Бібліотеки“ до 1924 р. також і німецькі відомчі бібліотеки, в яких скупчено досить вийшло 74 томи, але дійшов він лише до літери „Н“², і, трзначні багатства³ „Каталог“ має вже понад 2½ міль. карток; щопам'ятати, що прибування нових книжок росте в жадливій річній приріст складає 60—70 тис.³ В якій мірі такий „зведений каталог“ є потрібним починанням, видно з того факту, що 56% об'єднаних каталогом, знаходяться лише в одній з бібліотек⁴.

Роботу „Довідкового Бюро“ можуть ілюструвати такі дані:

В 1905—1906р.	надійшло замовлень—	1220
В 1912—1913 р.	„	—13950

Відсоток знайдених книжок—60—70%⁵.
 За часів війни діяльність каталога, натурально, значно зменшилася (в 1916 р.—5.869 замовлень)⁶, і лише зараз вона досягла довоєнного рівня. В 1927 році каталог видав 11.168 довідок. Знайдено 8.408 кн. (75%). З цього числа в Пруських бібліотеках розшукуано 4.936 кн., в інших частинах Німеччини—3.253, за кордоном—219⁷. Деякі (правда, незначні) відділи цього зведеного каталога надруковано (напр., про німців поза межами Німеччини т. ін.). Крім того, довідкове бюро здійснило таке зразкове для бібліотек Тюрингії⁴. Потім на цю тему писав бібліотекознавець в Галле Förstermann⁵ відомий історик Трайчке (1884)⁶ та (з 1914 року), що є по німецьких бібліотеках⁸.

— 2 Детальніше див. в цит. статті Бравдо, ст. 23—30.
 — 2 „Zentralblatt“, 1924, № 9—10, ст. 454—641. Prof. Maas. • Behörden — bibliotheken des deutschen Reiches und ihre wissenschaftliche Bedeutung.
 3 Fuchs, op. cit., ст. 426.
 4 Ibid., ст. 423.
 5 Бравдо, opus cit. стор. 33
 6 „Библиотечное Обозрение“, 1925, кн. II, ст. 172.
 7 Fuchs, op. cit. ст. 435.
 8 Gesamtverzeichnis der ausländischen Zeitschriften“, 1914 — 1924, Berlin, 1927—1929.

В Німеччині існує ще інший такий зведений каталог з аналогічними завданнями, але трохи інакше організований; це так званий Франкфуртський зведений каталог (при „Ротшільд Бібліотеці“). Особливість цього каталога в тому, що при складанні його широко використано друковані каталоги, тому книги в ньому записано значно менш точно¹.

Наявність таких зведених каталогів дозволяє німецьким бібліотекам провадити в широких розмірах міжбібліотечний обмін (встановлено ще в 1892 році). Така довідка може дати достатнє уявлення про масштаб роботи: Геттінгенська Університетська Бібліотека надіслала в 1923 році 6.313 кн. (замовлено — 10.873 в 1924 р.—107.371 (замовлено—15.128); в 1925 р.—137.516 (замовлено—19.868). Значну частину книжок надіслано за кордон (1923—2.033; 1924—2.287; 1925—2.614)². При такому масштабі роботи, натурально, виникають плани певного районування бібліотек (південно-німецькі бібліотеки повинні обмінюватись переважно між собою і т. ін.), і все частіше знімається питання про надрукування „Зведеного каталога“³. Міжбібліотечному абонементу в Німеччині надається такого значіння, що до нього прилучилася в 1920 році після деякого вагання й „Deutsche Bücherei“, не зважаючи на те, що цю бібліотеку було засновано, як відомо, з спеціально архівною метою, і що вона щодо її методів є *Präsenzbibliothek* чистого виду. Вона надсилає книгу, правда, лише в тому разі, коли її немає ні в якій іншій бібліотеці⁴.

Інші країни Європи можуть покищо тільки мріяти про такий зведений каталог. Так, ще спочатку чеського державування (в 1919 р.) було подано проєкт утворення зведеного каталога чехо-словацьких відомчих бібліотек⁵. Проєкт залишився нездійсненим, так само, як і план утворення такого каталога для Австрійських бібліотек⁶.

Вдаліші спроби видання таких зведених каталогів по окремих галузях знання та за формальною ознакою (напр., рукописів інкунабул і т. ін.). Такі видання налічуються десятками⁷. Осо-

¹ „Вибл. Обзорение“, 1925, кн. II, стор. 172. В. Козловський. „Спільні каталоги“. „Журнал Бібліотекознавства та бібліографії“, I, ст. 28—29.

² Fick R.—Leitverkehr und Gesamtkatalog — „Archiv für Bibliographie Buchund Bibliothekswesen“ 1926, ст. 157 і далі.

³ Ibid.

⁴ „Die Deutsche Bücherei“. Lpzg, 1925, ст. 144.

⁵ Koutnik V. Knihovny administrativni — в збірникові „Knizni kultura doby stare i nove“. V Praze 1926, ст. 190.

⁶ Teichl K.—Zur Organisation der Oesterreichischen Bibliothekswesens „Archiv“, 1926, ст. 18 і далі.

⁷ Головні з них перелічено у Schneider'a, op. cit. S. V. Gesamtkataloge. Див. також зазн. статтю Козловського Б. — „Спільні каталоги“, „Журнал бібліотекознавства та бібліографії“, ч. I—II.

бливо широке розповсюдження мають зведені каталоги періодичних видань¹, цінність яких особливо зросла за післявоєнні часи в зв'язку з порушеними війною міжнародними зв'язками, неповнотою комплектів журналів і т. ін. Серед нових публікацій цього роду, крім уже зазначеного німецького, треба відмітити каталоги—французький² та англійський³.

Але довідкове бюро та зведені каталоги розв'язують лише одну сторону проблеми. Вони допомагають розшукати потрібну книжку лише в тому разі, коли той, хто шукає, знає: поперше, про існування такої книги, подруге, її точну—бібліографічну—адресу. Довідок бібліографічного порядку, себто вказівок, які існують книги та статті з даного питання, довідкове бюро при зведених каталогах не дає.

Як уже це зазначалося вище, бібліографічні знання та навички широких кіл відвідувачів наукових бібліотек навіть і на заході не стоять на потрібному рівні; тому бібліографічна допомога читачеві є одне з основних завдань бібліотекаря. Ця допомога здійснюється, головним чином, при сприянні бібліографічних кабінетів, довідкових бюро та довідкових підручних бібліотек (*Handbibliotheken*) при читальних залах.

Нормальний склад таких підручних бібліотек—це: енциклопедії, бібліографічні словники, бібліографії, лексика, часто основні збірки джерел (наприклад, *Monumenta germaniae historica* і т. ін.) та збірки реферативних журналів⁴.

Каталоги деяких з таких довідкових бібліотек, що вже давно існують, і яких старанно підібрано, є дуже цікаві, як бібліографічні джерела. (Наприклад, каталог довідкового відділу Геттінгенської бібліотеки)⁵.

Один американський бібліотекар, ще в 1905 році стверджував, що, згідно з підрахунком, якого він зробив, на утворення бібліографічного інституту, який, маючи у своєму розпорядженні всю бібліографічну літературу та картковий каталог, давав би

¹ Див. Бравдо, opus cit., ст. 44.

² Académie des sciences de L'Institut de France. Inventaire des périodiques scientifiques des bibliothèques de Paris dressé sous la direction de M. Al. Lacroix. Paris, 1924.

³ A world list scientific periodicals published in the year, 1900—1921. Oxford—London, 1925.

⁴ Rupert H.—Problem der wissenschaftlichen Lesesaalbibliotheken „Zentralblatt“, 1926, № 9—10, ст. 470—472.

⁵ Göttingen Handkatalog. Lesesaalbibliothek, Bibliographischer Apparat und Handmagazin der Universitäts-Bibliothek Göttingen. 1929, XVI—636. Про каталоги довідкових відділів інших німецьк. бібліотек див. Krüger G.—Die gedruckten Lesesaalkataloge der Universitäts- und Staatsbibliotheken.—„Zentralblatt“ 1920 № 11, 680—692.

змогу завжди бути в курсі поточної літератури,—потрібна одночасна витрата в розмірі 1.500.000 доларів¹. Трудно сказати, чи відповідає хоча б одна з існуючих довідкових бібліотек тим вимогам, що їх висуває цей американець—але можна лише зазначити, що багато з них мають в своєму розпорядженні дуже цінні та великі збірки. Так, спеціальна бібліографічна бібліотека, що її порівнюючи недавно заснував Міжнародній Бібліографічний Інститут в Брюсселі, налічує (1925 р.) біля 20 тис. книг, крім великої кількості каталогів². Значно багатша щодо бібліографічних видань — Паризька Національна Бібліотека, де в 1891 р. було 75 тис. книг та 60 тис. каталогів³. Deutsche Bücherei, яка ще зовсім недавно почала діяльність, зуміла організувати добре підібраний довідково-бібліографічний апарат. Він поділяється на спеціально-бібліографічну бібліотеку, яка складається з 3.643 кн. (на 1-ше квітня 1925 р.), та довідкову бібліотеку—15.267 кн. По відділах книги цієї довідкової бібліотеки розподіляються таким чином: загальний відд. (енциклопедії, біобібліографії і т. ін.)—899, філософія—621, педагогіка—325, релігіознавство—91, богослов'є—681, право—2.701, політичні науки—917, мовознавство—883, словники—323, літературознавство—1.619, історія—1.682, культурна історія—104, мистецтвознавство—960, військові науки—105, землезнавство—104, математика та астрономія—344, біологія—1.146, медицина—991, техніка—1.114, агрономія—147. Цікаво відзначити, що 76% загального числа відвідувачів Deutsche Bücherei використовують лише цю довідкову бібліотеку, і тільки 24% вимагають книги також зі складів⁴. Тут цікаво нагадати, що 49% відвідувачів належать до так званих „Akademiker“—(21% студентів)⁵.

В мало задовільному стані знаходились до цього часу довідкові відділи англійських бібліотек. Як каже Браун, вони являють собою, в більшій частині, склад некорисних книжок і працюють не досить активно. (Він із задрістю вказував на приклад Спол. Штатів)⁶.

Зібраний за ініціативою першого „робітничого уряду Англії“ комітет обслідування діяльності публічних бібліотек, висловив категоричне побажання, щоб при кожній з великих міських

¹ Josephson.—„Propositions for the establishment of a bibliographical Institut“. Chicago, 1905. Цитую за Брауно, op. cit., ст. 37.

² Хавкина Л. Б.—Библиографическая работа последних лет в Западной Европе. Сборник „Библиограф. Дело“ М.-Л., 1927, ст. 55.

³ Малейн, op. cit., ст. 38.

⁴ Див. Die Deutsche Bücherei. Lpzg, 1925, ст. 142.

⁵ Ibid, ст. 146.

⁶ Brown J.—Manuel of library economy. Lndn, 1907, ст. 363—65.

бібліотек було втворено та реорганізовано Reference departament, в якому повинно зосередити: енциклопедії, словники, бібліографічні приладдя, каталоги, провідники, а також класичні твори літератури і т. ін.¹

Ці довідкові відділи або спеціально виділені колекції довідкових видань, що знаходяться майже по всіх бібліотеках²—дають читачеві той цілком потрібний допоміжний апарат, без якого ніяк не можна провадити наукову роботу³. Тепер уже не викликає сумніву, що така довідкова література має бути передана до безпосереднього розпорядження читачів, хоча ще зовсім недавно російський бібліотекар, говорючи про те, що „натурально може виникнути питання про розподіл бібліографічних видань між довідковим відділом [для бібліотекарів] та бібліотекою Читальної Зали“,—приходив до думки, що пріоритет повинен бути за відділом підручної бібліотеки бібліотекарів, тому що читачі однаково не вміють користуватися бібліографічними приладдями і без допомоги бібліотекаря не обійдуться⁴.

Але хіба можна вважати, що такі довідкові відділи цілком справляються з тим завданням, яке треба виконувати? Для того, щоб допомогти читачеві якнебудь розібратись, знайти те, що йому потрібно, в великому книжковому морі, і особливо, в журнальному потоці, що зростає ввесь час⁵,—хіба можна відсилати його до енциклопедій, бібліографічних довідників і т. ін.? Отже, для того, щоб там щонебудь мало змогу зафіксуватись, повинен пройти деякий час, мимо того, що й не все знаходить там своє відображення. Очевидно, бібліотекар, беручи до уваги спеціальні інтереси своїх читачів, повинен прагнути обслуговувати іншими, активнішими, методами роботи свого читача. Кажучи інакше, він повинен сам провадити постійну бібліографічно-реєстраційну роботу, підбираючи та класифікуючи

¹ Public libraries committee. Report of public libraries in England and Wales. Lndn. 1927, ст. 60—62.

² Madre. op. cit, ст. 253.

³ Іноді вказівки на потрібну довідкову бібліографічну літературу уміщаються також в „бібліотечних провідниках“, про які вже зазначено вище. Див., напр., British Museum.—A guide to the use of the reading room“. London, 1924 ст. 27—44. Lists of selected bibliographies.

⁴ Калишевский А.—Библиография в применении к академическим библиотекам. Труды первого Всерос. Съезда по библиограф. делу, ст. 114.

⁵ Тут треба зазначити декілька чисел. Організатор Міжнародного Бібліографічного Інституту Otlet вважає, що в періодичній пресі було вміщено статті: до XIX століття—100 тис.; за XIX ст.—18.000.000 (Bulletin de l'institut international de Bibliographie, 1900). Нині ж число статтів, що їх щороку вміщується в журналах, визначають: Funk.-Brentado—360.000; Langlois—500—600.000; Richet—600.000. Schneider. Op. cit. ст. 376.

всі поточні надходження книжок, поповнюючи та збираючи ще бібліографічні приладдя, що вже існують. Щодо бібліотечних каталогів, то їх він повинен улаштовувати, точно додержуючись принципу якнайповнішого та якнайкращого бібліографічного обслуговування читача. Звідси та пильна увага, яку тепер бібліотекарі Заходу звертають на проблеми „предметового каталога“—каталога, який при різних інших хибах, дає якраз максимальні вигоди в поточній довідковій роботі¹. Не зупиняючись детальніше на питаннях предметового каталога, оскільки це є дуже важлива самостійна тема, зазначимо лише, що,—як каже, найзапальніший пропагандист його в СРСР — предметовий каталог найбільше відповідає сучасним умовам наукової роботи:

„Если мы присмотримся к работе нынешнего профессора, поскольку он не ушел совершенно от жизни, не замкнулся в тесные стены своего кабинета,—мы и тут заметим значительные перемены. Самая манера работать уже не та, нет прежней медлительности и разбросанности—элемент плана и организации проник и в эту область труда. Научный работник всякий раз фиксирует свое внимание на каком-нибудь одном конкретном вопросе в данной области и нуждается в исчерпывающем литературном материале.

Но это явление наблюдается не только у нас, Один из ответственных работников громадной венской библиотеки Prof. Hesch заявляет: он убедился в том, что и при научной работе значительно чаще обращаются к библиотекарю с вопросами о литературе по отдельным деталям, чем о целой научной области“².

Цікава пропозиція одного німецького бібліотекаря, що різко відрізняється від догматів науково-бібліотечної каталографії: вносити до каталожних карток деякі дані довідкового характеру, які б допомогли читачеві встановити, чи потрібна для нього ця книжка, чи ні³.

Але активна праця бібліотеки не вичерпується, звичайно, лише каталожними проблемами.

Активна довідкова діяльність великого масштабу упирається, як ми це зазначили вище, в потребу провадити самостійну бібліографічну роботу. Це зараз не під силу великій більшості європейських бібліотек, що, як правило, зазнали гострої недо-

¹ Література про и contra предметового каталога дуже велика. Зазначимо тут лише цікавий огляд Калишевського А. — „Систематический и предметный каталог“. „Библиотечное Обозрение“, 1925 г., кн. I.

² Борович Б. — Предметный каталог. Харьков. 1925, ст. 29.

³ Grolig M. — Beifügung bio-bibliographischer Daten der Autoren zu ihren Büchern. „Archiv“, 1926, ст. 65.

стачі в коштах і з труднощами справляються з поточною роботою. Керівники Deutsche Bücherei признаються: завдання та можливості Deutsch. Bücher. в справі наукової бібліографії дуже великі. Перед нею стоять дві можливості: самій взятись за це, але тоді вона матиме змогу обробити лише незначну частину матеріалу, або організувати роботу своєї установи в такий спосіб, щоб притягнути бібліографа до своїх багатств і всіма засобами полегшити його працю. Приймаючи до уваги свої можливості, Deutsche Bücherei зі всією рішучістю стала на другий шлях, і вона може похвалитися, що з її надр, але руками сторонніх осіб, вийшла та виходить низка цінних бібліографічних праць¹.

Спіраючись на таке ставлення до цієї справи бібліотек та виправдуючи цим в деякій частині їхню політику, на Заході працює низка бібліографічних товариств та інститутів, утворених за приватною ініціативою, і що обслуговують ту або іншу галузь знання („International Institut für Social-Bibliographie“, „Internat. Institut f. Technische Bibliographie i t. i.“)².

Як протиставлення цій тенденції німецьких бібліотек, що вже намітилася, вище зазначена англійська комісія рішуче висловилася за те, щоб науково-кваліфікований бібліотечний персонал було втягнуто до галузі спеціально наукової бібліографії³.

Вимога провадити активнішу роботу становить перед бібліотеками ще цілу низку завдань. Їм треба для нових методів роботи в такий або інший спосіб переозброїтись. В зв'язку з цим виникає питання й про рішуче поновлення книжкового складу бібліотек (так звана „архівна ревізія“), про що нам уже доводилося говорити детальніше і в іншому місці⁴. Все з більшою гострістю ставиться питання про зміну характеру збирання книжок. Ціла низка галузів знання книги, з яких колись бібліотеки універсально-університетського типу збирали поволі та неповно,—зараз висувуються на передній план. Так, відчувається потреба в організації спеціальних технічних бібліотек, яка досить мотивується тим місцем, яке колосально збільшилося, що тепер займають в науковому та громадському житті технічні знання⁵. Виявлено також, що художня література, яка потрібна,

¹ Die Deutsche Bücherei, ст. 132.

² Малєїн. Заан. твір, ст. 29.

³ Public libraries committee, ст. 164.

⁴ Див. нашу статтю „Архівні методи в бібліотечній роботі“ „Журнал Библиотечногознания та Бібліографії“, ч. 3 (також окремо Київ, 1928).

⁵ Див. цікаву статтю Predeen A. c. — Die Bibliotheken und die Technik. „Zentralblatt“ 1927, № 9—10 ст. 464—488. Див. також Tromdorff P. — Erweiterung des Wirkungskreises der Bibliotheken der Technischen Hochschulen“ „Zentralblatt“, 1926, № 9—10, ст. 460—469.

як матеріал для літературознавчого вивчення, зовсім кепсько була репрезентована навіть в найбільших наукових та публічних бібліотеках¹.

Для бібліотечних діячів, що дивляться поперед себе, стає цілком ясно, що сучасна європейська бібліотека класичного універсального типу переживає кризу; що розвиток наукового життя висуває перед нею все нові та складніші завдання; що, очевидно, найближча лінія розвитку бібліотек повинна йти від минулої універсальності до більшої спеціалізації². І коли в минулий час, як ми знаємо, від бібліотекарів вимагали, головним чином, широкої освіти, то зараз виявилася тенденція, навпаки, притягати до роботи в наукових бібліотеках робітників вузких фахів. Але в цьому напрямку зроблено ще мало. Цілком недавно один німецький бібліотекар констатував з жалем, що в штатах 23 німецьких університетських бібліотек працює всього лише 9 бібліотекарів з природознавчо-історичною та 4 — з медичною освітою, що, на його думку, є цілком недостатнім³.

Переходячи на шлях активізації діяльності наукової бібліотеки, пориваючи з традиціями бібліотеки-книгосховища, можна було б йти ще далі. Від бібліотеки починають вимагати, щоб вона давала довідки не тільки каталожно-бібліотечного характеру (довідкове бюро німецьких бібліотек), навіть не бібліографічного (бібліографічні відділи), але по суті, інакше кажучи, від бібліотекаря починають вимагати, щоб він каталогізував та подавав своїм клієнтам не книги та статті, але ті факти та дані, що в них містяться, — бібліотека перетворюється в бюро документації. Ця вимога настирливо висовує цілком новий кадр клієнтів наукової бібліотеки, не зв'язаних зі старими традиціями.

В. Зомбарт, характеризуючи нашу епоху, зазначив одну з найяскравіших специфічних ознак її так зв. „Verwissenschaftlichung d. Betriebsführung“⁴. Це проймання науковістю економічного життя утворило й нових споживачів наукових бібліотек із зовсім іншими вимогами до неї. У цих людей „діла“ — промисловців та купців — зовсім не має часу та охоти читати книжки та ходити по бібліотеках; їм потрібні в процесі їхньої діяльності факти, які вони бажать дістати якомога скоріше та з максимальною зручністю.

¹ Schültze W. — Wissenschaftliche Bibliotheken und moderne schöne Literatur. „Zentralblatt“ 1928, № 8—9, ст. 594—611.

² Див. особливо: Ladewig P. — Bibliothek der Gegenwart.

³ Klarber L. — Über die Einheit der Universitätsbibliotheken. „Zentralblatt“ 1929, № 1—2, ст. 28.

⁴ W. Sombart. — Das Wirtschaftsleben im Zeitalter d. Hochkapitalismus Lpzg, 1928, ст. 884 і далі.

Голос цього нового споживача прозвучав особливо настирливо та переконуюче в повній відповідності до тієї ролі гегемона, яку він відіграє в сучасній капіталістичній Європі, на міжнародньому паризькому з'їзді бібліотекарів в 1923 році.

Енрію, доповідач на тему „довідкові відділи“, говорив, що „люди діла“: — винахідники, шефи промислових та торговельних підприємств і т. і. — до 1916 року проходили взагалі мимо бібліотек, ніколи не користуючись ними в своїй буденній роботі, не консультуючись з ними навіть тоді, коли їм була потрібна певна довідка і т. ін. Це становище тепер різко змінилося. Бібліотеки повинні тісно зв'язатися з промисловими, технічними та торговельними колами. Кожна велика група повинна мати свою власну бібліотеку (напр., біржа — свою, текстильні фабрики — свою і т. ін.). Доповідач, який репрезентував „bibliothèque d'art et d'industrie Forney“, говорив, що його бібліотека поставила перед собою завдання перетворитись в довідкове й документаційне бюро, що обслуговує художні ремства паризького району.

Довідкові бюро повинні розвинути енергійну діяльність щодо підготовки довідкового та бібліографічного матеріалу; довідки можна давати поштою, телефоном і т. ін. Відповідно до цих нових методів роботи повинен виявитись і новий тип бібліотекаря, який має пам'ятати перш за все, що він царює не над кладовищем книг, його книжки живі й зроблені, щоб обертатись¹. Ті ж самі ідеї, але пристосовуючись до „комерційних бібліотек“, розвинув у своїй доповіді інший доповідач², і зовсім різко резюмував цей новий погляд на бібліотеку Леві. „Ми бажали б, щоб бібліотека перетворилась на бібліографічну лабораторію зі всіма відповідними приладами й потрібними вигодами“³. Конгрес взагалі приєднався до побажань цих доповідачів, не додавши жадних істотних зауважень⁴.

На цьому ж з'їзді заслухано доповідь представника бібліотеки „Музею Війни“. Доповідач говорив про неї, як про бібліотеку цілком нового, принципово відмінного від існуючих зразків, типу. Акцент ставиться на бібліографічну роботу та „документацію“. За вимогою вчених, державних діячів і т. ін.

¹ Congrès international des bibliothécaires et des bibliophiles, tenu à Paris du 3 au 9 avril 1923. Paris, 1925 p. 201—206: „office d'information et de documentation à l'usage des métiers d'art de la région parisienne“. Il ne régné pas sur un cimetière de livres; les siens sont vivants et faits pour circuler“.

² V. Philbert. — Les bibliothèques commerciales. I b i d., ст. 211—219.

³ E. Léevy. — Le rôle d'une bibliothèque spécialisée. — I b i d., 222—223: „nous voudrions que la bibliothèque devienne un laboratoire bibliographique avec tout l'outillage et tous les commodités nécessaires“.

⁴ Ibid., ст. 65.

надсилається детальніші бібліографічні та „документаційні“ довідки усього циклу питань, зв'язаних зі світовою війною, з її передісторією та наслідками¹.

Але в цих вимогах, що цілком по-новому прозвучали для європейського бібліотекаря, можна ясно почути вплив північно-американського бібліотечного будівництва, в якому ці тенденції еволюції бібліотек особливо яскраво виявлено та підкреслено.

III.

Недавно, на річному з'їзді німецьких бібліотекарів, американський гість, що був там присутній, робітник однієї з найбільших американських бібліотек — Нью-Йорської Публічної — говорить про основні різниці американських та німецьких бібліотек, і як основний момент, що їх відрізняє одні від одних, він зазначив: „Відсутність центрального довідкового відділу, що відповідав би нашій „довідковій дошці“. Тут скоріше читачеві дається можливість самому одержати певні відомості великої книжкової скарбниці².

І, справді, американці вважають, що європейські бібліотекарі надають занадто багато ініціативи читачам, особливо в наукових бібліотеках. Вони вже давно не уявляють собі наукової бібліотеки без довідкового відділу. При тому, як правило, довідки даються не виключно бібліографічного характеру, але й по суті. Американський бібліотекар виховує та опікає свого читача й в науковій бібліотеці. Проте, коли говорять про американські наукові бібліотеки, треба нагадати, що для них якраз в характерним те, що їх трудно відрізнити від звичайної американської публічної бібліотеки, настільки збігаються й близькі їхні методи та установка їхньої праці. Коли в сучасній Європі (особливо це яскраво зараз помічається в Німеччині, про що див. далі) публічній бібліотеці доводиться тепер провадити боротьбу за своє право мати власне лице та власні, відмінні від інших, методи роботи, — американці нічого цього не знають. Можна тільки, навпаки, передбачати, що через декілька років, коли в Сполучених Штатах зміцняться науково-цехові традиції, — наукові бібліо-

¹ Fontana P. — Un nouveau type d'organisation des bibliothèques. — Les Bibliothèques et Musée de la guerre, Ibid., 224—230.

² Schnacke — M. Deutsche und Amerikanische Bibliotheken an dem Beispiel der Preussischen Staatsbibliotheken und der New York Public Library verglichen. — «Zentralblatt», 1928, № 8—9, ст. 350: „das Fehlen einer Auskunftszentrale für die ganze Bibliothek, die unserem «Reference desk» entsprechen würde. Es wird vielmehr hier dem Leser überlassen, sich eine bestimmte Auskunft aus dem grossen Bücherschatz zu haben».

теки почнуть боротьбу за емансипацію, за власні шляхи розвитку. Але покищо всього цього ще не має, і в американській університетській бібліотеці студент зустрічається з тими ж самими методами бібліотечної роботи, до яких він уже мав звичку, якщо він користувався шкільною та міською публічною бібліотекою. Один сторонній спостерігач американської університетської бібліотеки зазначив: „американський студент, як правило, вважає за краще користуватись довідками, ніж виявляти персональну ініціативу в шуканнях матеріалів. Але треба пам'ятати, що вони молодші та менш досвідчені за європейських студентів, з якими їх взагалі трудно порівнювати¹. Але треба бути справедливими відносно американського студента — він уміє ширше та інтенсивніше використати бібліотеку, ніж його європейський колега“.

Ще в школах в Спол. Штатах ознайомлюють школярів з методами користування бібліотекою та каталогами. Глибшу бібліотечно-бібліографічну підготовку дається студентам. В американських університетах читають спеціальні курси про користування бібліотекою. І ще в першому півріччі ознайомлюють студентів з „тайнами каталогу“ їхньої університетської бібліотеки. Ці курси іноді читають бібліотекарі, — інколи університетські професори². Часом читають студентам загальний або спеціальні (відповідно до спеціальності студентів) курси бібліографії³. З цих університетських курсів народилося навіть щось наче нова наукова дисципліна — „Library Use“.

Центральне місце в роботі бібліотек, як ми писали, займають „довідкові відділи“. В них зосереджено енциклопедії, словники й все те, що американці називають „Reference books“. (Книги, в яких уміщено довідковий матеріал). Списки таких „Reference books“ регулярно друкуються в американській бібліотечній пресі⁴.

В бібліотеці Мічиганського університету, який в даному разі може бути прикладом, в такому довідковому відділі є 9000 кн., але він зв'язаний з основним книгосховищем електричною підйомною, за допомогою якої в найкоротший термін потрібна книга

¹ O'ddon W. — Une bibliothèque universitaire aux Etats-Unis — „Révue des Bibliothèques“, 1928, № 4—6, ст. 151.

² Ibid., p. 120. Див. також Эшер Г. — Современные библиотеки в Америке. Хрк., 1927. ст. 32.

³ Див., наприклад, Columbia University in the city New-Jork-Report of the Librarian for the academic year, 1912, ст. 17.

⁴ Див., напр., Mudge I. G. — Some reference books of 1924 (Library Journal, 1925, vol. 50, № 1, ст. 15—98). Іїж — Some reference books of 1925 (там же 1926, vol. 51, № 5, ст. 63—75). Див. також — Usher R. — Some needs in reference work; там же 1926, v. 51 № 16 p. 761.

приставляється з фондів бібліотеки. Довідкова робота провадиться в контакт з професорами університету. Виконані довідки збираються за темами в окремі обгортки або томи. Щороку зібраний довідковий матеріал переглядається, застаріле відсівається й залишається лише те, що має значіння та інтерес¹.

Широку та надзвичайно різносторонню роботу провадить найбільше американське книгосховище — Бібліотека Конгресу. Бібліотека обслуговує довідками з найможливіших питань, головним чином, зв'язаних з поточною адміністративною та політичною діяльністю установ та законодавчих палат Спол.-Штатів².

Один американський бібліотекар, говорячи про функції та ролю університетської бібліотеки, пише: „Бібліотека, без сумніву, здобула першорядне місце серед знаряддів вищої освіти... Вона являє собою конче потрібне знаряддя університетського інтелектуального життя“³.

Він вважає, що діяльність університетської бібліотеки повинна розподілятися на десять „служб“ (service), а саме: 1. Служба придбання та обміну, 2. Розшуків та довідок, 3. Служба координації, 4. Бібліографічна, 5. Учбова, 6. Служба, щоб полегшити вивчення, 7. Книгообігу, 8. Поширення книжок, 9. Видавнича, 10. Служба для підготовки бібліотекарів⁴.

Як ми бачимо, більшість „служб“ присвячено якраз активним формам роботи, яскраво відображаючи, в такий спосіб, цю орієнтацію американських наукових бібліотек. Сам автор зазначає, що важко вказати точні межі багатьох з цих „служб“ (особливо 2—5), завдання їхні тісно переплітаються поміж себе. На деяких з зазначених функцій треба зупинитись окремо. Щодо „research service“, яка зв'язана з „reference service“, про яку ми говорили детальніше вище, то її завдання досить ясні. Автор в такий фразі резюмує її завдання: the library well suggest new fields of research for students in various departments of the college“. (Бібліотека мусить відкривати нові поля досліджень для

¹ Oddon, зан. стаття, ст. 151.

² Report of the librarian of Congress for the year. 1926. Washington, ст. 189—205. Розділ: Legislative reference service.

³ Kaiser J. — Newer functions of University libraries — „Library Journal“. 1926, vol. 51, № 5 ст. 217. „The library has attained a place of unquestioned pre-eminence among the instruments of higher learning. The library is the indispensable instrument of university intellectual life“.

⁴ Ibid., ст. 217: 1) acquisition service, exchange service, 2) research service, reference service, 3) coordinating service, 4) bibliographical service, 5) teaching service, 6) study facilities service, 7) circulation of books service, 8) extension service, 9) publishing service, 10) professional service to librarianship. Цю статтю надруковано також французькою мовою в „Revue des bibliothèques, 1927, № 3, ст. 1—12—„Les nouvelles fonctions des bibliothèques d'université aux Etats-Unis“.

студентів різних відділів коледжу). Менш зрозуміло вияснено завдання „coordinating-service“¹.

Але особливий інтерес має так зв. „extension service“, який можна було назвати відділом бібліотечної експансії. Бібліотека не задовольняється тим, що провадить роботу в своїх колах, обслуговуючи лише своїх нормальних читачів (університетська бібліотека — студентів). Вона має зв'язок зі школами, клубами, окремими організаціями та установами свого району; вона надсилає туди бібліографічні списки та довідковий матеріал з актуальних питань дня, будучи, таким чином, провідником певних соціальних ідей. (Навряд чи треба тут нагадувати, що американські університети є ідеологічна твердиня тих клас, що правлять в Америці). Такі матеріали, що надсилаються в порядку extension, складають „package libraries“. „Пересильна“ бібліотека (a package library) є збірка новішої авторитетної інформації, що її зібрано для того, щоб задовольняти специфічні вимоги в приступній формі: в вигляді чи передрукованої брошури, чи вирізок з газет, друкованої на машинці заяви або витягу з книги“².

Маштаб такої роботи можна уявити собі на підставі такого факту: за один лише 1926—27 уч. рік бібліотека Мічиганського Університету надіслала у відповідь на 4.000 вимог 9.779 брошур³.

Бібліографічна робота бібліотек орентується, головним чином, на утилітарність та широку експансію. В 1908—1919 р. Бруклінська бібліотека видала не менш 25 бібліографічних покажчиків з актуальних питань⁴. Списки найцінніших книжкових прибувань друкують для загального відому в університетських виданнях та бюлетенях. (В Колумбійському Університеті, наприклад, щотижня в Columb. Spectator“)⁵. Пропагуючи нові та кращі книжки, університетські бібліотеки використовують всі звичайні

¹ Ibid., ст. 218 і далі. „I mean service in coordinating or service as a clearing home for various university department activities which are going on independently of each other whereas those concerned would all welcome and benefit from knowledge of the work of each“ (Напр., студенти, що вивчають педагогіку, зацікавившись суміжними питаннями з інших галузів медицини, психології та ін.), мають в цій „службі“ відслідне керівництво та вказівки).

² Scott, A. I. — Package libraries in Universities and colleges. — „Library Journal“. 1925, vol. 50 № 15, ст. 692. „A package library is a collection of the latest authoritative information, in assimilable form, selected to meet the specific need, whether it be in pamphlet reprint, newspaper clipping, type-written address or excerpt of book“.

³ Oddon. — Op. cit. ст. 151.

⁴ Эшер. — Op. cit. ст. 34.

⁵ Columbian University in the city of New York. Report... p. 17. — Детальніше про бібліографічну роботу америк. бібліотек див. Nelson E. — Las bibliotecas en los Estados-Unidos. № 7, 1927, ст. 252—274.

методи роботи публічних бібліотек. В бібліотеці Престонського Університету, напр., є багатий вибір тільки по виданих книжок зі всіх галузів знання на великому столі, навколо якого стоять стільці), — „для загального вжитку“¹.

Пенсільванська університетська бібліотека вжила таких заходів: в окремі добре декоровані ніші розміщено „thousand best books in the world's best literature“².

Гасло, що його недавно висунуено в Європі: „наукова бібліотека — до послуг ділової людини“, як ми вже зазначали вище, американського походження. Отже, тут перш за все доспіли ті умови, які викликали появлення Зомбартовського „Verwissenschaftlichung des Betriebes“, і ніде в громадському житті цей „business man“ не зайняв такого центрального та домінуючого становища, як тут.

Вперше „business man library“ організовано в 1910 році в місті Newark (Штат Нью-Йорк)³. З того часу такі „ділові бібліотеки“ покрили густою мережею всю країну, займаючи дедалі все більш помітне місце в загальній бібліотечній мережі. В спеціальній бібліотечній пресі реферують книги, що виходять друком спеціально для задоволення потреб цих бібліотек, („Business libraries“ викликали окрему літературу „business books“)⁴ дебатують питання про кращий спосіб підготовки бібліотекарів для таких бібліотек⁵, пишуть навіть статті на тему про вплив „ділових бібліотек на підприємчі бариші“⁶. Натурально, що в цих бібліотеках особливий акцент ставиться на активні методи роботи. Прийнявши повністю звичайні форми роботи американських бібліотек, „ділові бібліотекарі“ пам'ятають про клясичну девізу американського діловика — „час — гроші“ — і примушують бібліотеку працювати в тому швидкому темпі, що є таким характерним для американського господарського життя. За думкою теоретика „business library“ Боствіка: „Телефонний апарат в сочетании с почтой — идеал постановки библиотечно-справочной работы. Он допускает даже мысль о том, что за распространение разнородных справочников, реклам и т. п. библиотеки могут получать известные суммы от заинтересованных лиц и учреждений, с тем,

¹ Эшер.—Op. cit., ст. 33.

² „Library Journal“, 1926, vol. 51 № 15, ст. 727.

³ Див. Эшер. op. cit., ст. 70—74.

⁴ Див., напр., „Cleveland R. Significant business books of a Year, 1925, „Library Journal“, 1926, vol. 51 № 9, ст. 368—374.

⁵ Elliott.—Education for business librarianship—„Libr. Journ.“, 1926, vol. 51, № 5, ст. 125 і далі.

⁶ „The Wilson bulletin“, 1927, № 5 — „the business library and business profits“.

чтобы на эти средства приобретались материалы, необходимые для удовлетворения читателей новой формации“¹.

Проте, навіть і для американських наукових бібліотек звичайного типу — довідки телефоном є розповсюджений спосіб роботи. Бібліотека Карнеджі ще в 1916 році видала довідки на 7000 телефонних запитань². Як це зазначено вище, американські методи роботи здійснюють зараз найсильніший вплив на європейський бібліотечний рух, що є в тісному зв'язку з так зв. „американізацією“ європейського життя. Поступово починають проникати в Європу „business libraries“ — це останнє слово американського бібліотечного будівництва. Перша „ділова бібліотека“ відкрита в Європі в 1916 р, в Англії (Глазго)³.

Але особливо сильно та виразно почувається американський вплив в тій боротьбі за свою емансипацію, за звільнення від традицій наукових бібліотек, яку зараз провадять німецькі народні бібліотеки. Вперше ці впливи проникли в Німеччину дуже давно. Ще в 1841 р. Равмер зробив спробу перенести в Німеччину досвід американських „Public libraries“. Тоді його спробу було стрінуто в академічних колах з недовір'ям, навіть з глумом (напр., з боку відомого вченого Савінї)⁴. Протягом низки наступних десятиліть в Німеччині все ж таки починають організуватися бібліотеки публічного типу; в 90-их роках, минулого століття народні бібліотеки почало запроваджувати Пруське Міністерство Внутр. Справ, яке несподівано вважало їх за добрий засіб для боротьби з... соціалізмом, приєднуючись в даному разі до погляду Шмолера⁵, який теж гадав, що публічні бібліотеки ослаблюють клясову боротьбу, оскільки соціальна небезпека не в різниці економічного стану, але в різному рівні освіти⁶. Ці спроби перенесення на німецький ґрунт досвіду паризьких „кабінетів читання“ доби Другої Імперії (що дуже сприяли, як відомо, її зміцненню⁷) не увінчалися, як ми знаємо, достатнім успіхом.

Нині, в післявоєнні роки, боротьба провадиться вже в іншій площині. Народнім бібліотекам не доводиться вже доводити

¹ Bostwin.—The library and the business man. „Libr. Journ.“, 1917, apr. ст. 259. Цитую за „Библиотечн. Обзорием“, 1925, кн. 2, ст. 165.

² Эшер.—Op. cit., ст. 40.

³ Ibid., ст. 74.

⁴ Ladewig. „Politik d. Büch.“, ст. 6—8.

⁵ Greve Ph.—Das Problem der Bücher- und Lesehallen. Lpzg. 1906, § 93. Antisozialistische Propaganda, ст. 93—94.

⁶ Ibid., ст. 100—101.

⁷ Див. Tirol M.—Influence des cabinets de lecture en France. „Révue des Bibl.“, 1926.

своє право на існування — вони лише відстоюють свої спеціальні методи роботи, стверджують свої окремі шляхи розвитку. Та неприязнь, з якою їх було стрінuto з боку бібліотекарів наукових бібліотек, ще далеко не пережита; і в цехово-бібліотечних колах робітникам народніх бібліотек ще доводиться й до цього часу провадити енергійну боротьбу за права та визнання, а також за певну емансипацію від опіки наукових бібліотек¹. Питання про методи роботи народніх бібліотек (точніше: чим її робота повинна відрізнятись від роботи наукових бібліотек) підлягає зараз найжвавішому обговоренню на сторінках німецької бібліотечної преси². Недавно це питання було за предмет дискусій щорічного з'їзду німецьких бібліотекарів. Tagung прийняв з цього питання окрему резолюцію, в якій пробував примирити обидва ворожі погляди. Він указав, що в деяких випадках ті ж самі книжкові збірки можна використовувати так за наукову, як і за народню бібліотеку; що поміж цими двома типами бібліотек повинен бути постійний зв'язок; що наукова бібліотека повинна допомагати консультацією та довідковою роботою народній бібліотеці³.

Підводимо підсумки. Від пасивного книгосховища до активно працюючої наукової установи — ось в найзагальніших рисах той шлях, на якому з більшою або меншою рішучістю стали закордонні наукові бібліотеки. Над багатьма з них ще тяжіє гніт традиції, для інших непереможно перепоною є матеріальні умови — але тенденція розвитку вже виразно позначилася і, цілком ясно, що цього шляху бібліотеки не покинуть.

¹ На цьому особливо настає Лядевіг. Див. його статтю: Autonomie der Volksbücherei — „Zentralblatt“, 1928, № 7, ст. 354—364. Лядевіг взагалі вважає, що майбутнє належить публічн. бібліотеці з наук. ухилом (Див. його „Politik d. Büch.“, ст. 55).

² Див., напр., Таас А. Volkstümliche und Wissenschaftliche Bibliotheken. „Zentralblatt“, 1926, № 9—10. Kinderwäter J. — Wissenschaftliche Bibliotheken und Volksbücherei. — „Zentralblatt“, 1929, № 1—2, ст. 33—47.

³ 3. Um die Aufgaben des Wissenschaftlichen und des volkstümlichen Bücherwesens gerecht zu werden, ist es nicht notwendig, dass dafür jedesmal zwei verschiedene Bibliotheken eingerichtet oder in Anspruch genommen werden, sondern es ist, auch aus Ersparnisgründen und zur besseren Ausnützung des Bibliothekpersonal und des Bücherbestandes, anzustreben, dass die beiden Büchereigattungen in einer Bibliothek (Einheitsbibliothek) gepflegt werden, entsprechend den zwischen den beiden Gattungen bestehenden entgegen literarischen und technischen Wechselbeziehungen.

4. Die Wissenschaftliche und die Volkstümliche Bücherei bilden in der Bibliothek zwei nebeneinander bestehende Abteilungen, die unter der einheitlichen Leitung eines akademisch-wissenschaftlich vorgebildeten Bibliothekars stehen.

IV.

Вище ми вже говорили про той незавидний спадок, який отримали наші наукові бібліотеки від дореволюційної Росії. По суті, це були скупчені книжкові багатства (іноді виключної цінности), що їх зосереджено було, головним чином, у столицях; національним же республікам, у нових центрах культурного та наукового життя, довелося починати бібліотечне будівництво майже на порожньому місці. Перші роки витрачено майже цілком на утворення потрібної книжкової бази, на концентрацію та визволення книжок, що гинули в умовах громадської війни.

Обставини роботи за ці роки дуже добре описав робітник однієї з наших наукових бібліотек (кол. Румянцевської, нині Ленінської в Москві), яка в декілька разів збільшила свій книжковий фонд і цілком реорганізувалася через революційні події¹. Те ж саме з різними місцевими варіантами повторювалося майже по всіх інших наукових великих бібліотеках союзу (напр., у Всенародній Бібліотеці України — в Києві)².

Але все ж таки на ці роки припадають і перші шукання нових методів роботи, що відповідали б тим завданням, які вросли тепер перед науковими бібліотеками. В найтрудніших обставинах, в умовах надзвичайного нестатку, зробити можна було, нібито, не багато, але тут виявився ентузіазм та самовіддане ставлення до справи робітників наших наукових бібліотек.

Не зв'язані путами традицій (у більшості бібліотек, утворених революцією, їх взагалі не було), вони в шуканні нових методів роботи виходили з вимог життя, тільки подекуди використовуючи досвід закордонного бібліотечного будівництва, взагалі недосить добре відомого в межах Радянського Союзу, особливо за часи бльокади.

Перші вступили на шлях широких реформ Ленінградські бібліотеки. Тут раніш, ніж по інших місцях Союзу, утворилися більш-менш зручні умови роботи; до того ж і наявність наймогутніших книгосховищ з порівнюючи високою бібліотечною технікою, з високо-кваліфікованим науковим персоналом — природно, штовхало на цей шлях. Перше завдання, яке стало перед ленінградськими робітниками, було утворити зведений каталог

¹ X лет библиотечного строительства. — „Сборник Публичной Библиотеки СССР им. Ленина“, I. (Москва 1928), стор. 6—7.

² Див. Пастернак В. В. ВУ — база науково-дослідчої роботи УСРР. Вібл. Збірн. ч. 2 (Київ 1927), стор. 11—14.

наукової літератури та довідкове бюро при ньому¹). Це завдання ще поглиблювалося через специфічні умови революційних років, які порушили нормальний хід постачання бібліотек новою літературою, зокрема чужомовною.

Наприкінці 1918 р. робітники наукових бібліотек Ленінграду утворили, за ініціативою А. М. Бравдо, об'єднання, яке взяло на себе виконати це завдання²).

Трохи пізніше з'явилася низка зведених каталогів закордонних періодичних видань; перший був Ленінградський, що його видала Публічна Бібліотека (Сводный каталог иностранных периодических изданий за время с 1 августа по 1 января 1918 г. имеющихся в библиотеках Ленинграда. Лен. 1918). З зведеного каталогу, що його підготовлює Московський Інститут Бібліотекознавства, опубліковано тільки першу частину, яка охоплює журнали з книгознавства та бібліотекознавства („Материалы Института Библиотекосведения“, № 1, Москва, 1928). На Україні перший, дуже незначний експеримент у цьому напрямку зробила Харківська Центральна Наукова Бібліотека, що видала „Зведений каталог періодичної закордонної наукової літератури по бібліотеках Харкова в 1927 р. Нині зведені каталоги закордонних журналів з 1914 року підготовлюють до друку Одеська Центральна Наукова Бібліотека³) та Всенародня Бібліотека України в Києві⁴).

Довідкове Бюро, що його було утворено, поставило собі спочатку дуже обмежені завдання. За німецьким зразком воно повинно було давати довідки тільки про те, в якій з бібліотек Ленінграду є та або та книга. Проте, цілком природно, звичайно, що сама логіка речей примусила Бюро видавати довідки й суто бібліографічного характеру.

Майже одночасно з Ленінградським Бюром розпочало свою роботу (16 грудня 1926 р.) Бюро при Публічній Бібліотеці СРСР у Москві (в майбутньому, Ленінській). Бюро поставило собі завдання—поповнити зведений каталог, якого бракувало. Довідок

¹) Тут цікаво буде нагадати, що вперше (?) думка про утворення зведеного каталога виникла в Ленінграді ще 1904 р., коли Бібліотека Інженерної Академії взялася до організації Зведеного каталога закордонних технічних журналів — „Известия Русского Библиографического Общества. Журналы секции библиотекосведения“, стор. 7).

²) Див. зазн. статтю „Библиотечное Обозрение“, кн. 1 (1919).

³) Рубинштейн С.—Зведений каталог чужоземної наукової періодики, що знаходяться в бібліотеках м. Одеси.—„Журнал бібліотекознавства та бібліографії“, № 3, стор. 113-114.

⁴) Оксюс М.—Зведений каталог нової чужомовної періодики в бібліотеках Києва, Ibidem, № 2, стр. 116-118.

бібліографічного характеру Бюро не повинно було давати зовсім, за думкою його фундаторів, що й було зафіксовано в „Положенні“, яке затвердила Колегія Народного Комісаріату Освіти. Але досить ясно, що й це Бюро повинно було розпочати, наперекір „Положенню“, видачу довідок бібліографічного характеру, які й беруть в його праці дедалі помітніше місце, поступово випираючи довідки суто бібліотечні¹).

За спостереженнями робітників Довідкового Бюра, довідки бібліотечного характеру вимагають тільки самі спеціалісти, що провадять роботу в певній науковій галузі. Основна ж маса тих, що звертаються до послуг Довідкового Бюра (студенти, робітники, що тільки-но починають науково працювати), цікавляться виключно довідками бібліографічного характеру²).

Пересічно на бібліографічне запитання дається від 5—20 книжок. На деякі запитання давалося дуже докладно вказівки.

Бюро не має безпосереднього зв'язку з читачем, останній має зносити з ним за допомогою бланків. Досвід, однак, показав надзвичайну важливість особистих зносин з читачем. З письмового запитання скрізь і завжди неясно, що читачеві потрібно, що він уже читав, ступінь підготованості його тощо. У своєму звіті за 1926 р. Довідкове Бюро визнало за потрібне, з метою організації маси читачів, поставити на порядок денний питання про відкриття при Читальній Залі філіялу Довідкового Бюра з підручною бібліотекою бібліографій. Найкращим розв'язанням питання було б відкриття Довідкового Бюра на 12 годин протягом доби та організація при Бюрі Кабінету бібліографії³).

Дуже зручно розміщено безпосередньо поруч з каталожною кімнатою Довідкове Бюро при Ленінградській Публічній Біблі-

¹) Полосін, И.—Справочное бюро при Публичн. Библиотеке СССР им. Ленина.—„Библиотечное Обозрение“, 1927, I-II, стор. 129-130. За перші 8 міс. 1927 р. надійшло 5910 запитань (з них 84% бібліограф. характеру)—Див. „Сборник Публичн. Библиотеки СССР“, I, стор. 214.

²) Подібні спостереження мають і робітники Ленінградського довідкового бюро. Вони поділяють своїх клієнтів на три групи. 1) Читачі з запитаннями дуже загального характеру („щонебудь з математики“), які не знають про існування енциклопедій, елементарних довідників тощо. 2) Читачі з дуже спеціальними запитаннями що не вміють орієнтуватись в літературі (наприклад, ті, що шукають літературу щодо „деталів машин“ і т. і.) і 3) Читачі висококваліфіковані, які мають потребу в спеціальному бібліографічному апараті. За думкою Ленінградських робітників, обслуговування перших двох груп треба покласти на співробітників Читальної Залі;—3-ої групи—на довідковий відділ.—Оловська, Л.—Справочно-библиографическая работа как метод библиотечной работы.—Труды первой конференции научных библиотек РСФСР“. Москва, 1926, стор. 146-151.

³) „Сборник“, I, стор. 220.

зування новин наукової літератури, реалізуючи, таким чином в деякій частині побажання, що висловив на другій конференції голова бібліотечного відділу Головнауки¹⁾.

Надзвичайно цікавий досвід у цьому напрямку зробила Ленінградська Публічна Бібліотека, що видає, за прикладом багатьох американських бібліотек, — Науково-бібліографічний бюлетень. Дуже цікаві відомості про ті стимули, що викликали видання такого бюлетеня, та про методи його організації є в замітці робітника цієї бібліотеки:

„Не довольствуясь только пассивной помощью, т. е. ответами на самостоятельные запросы со стороны читателей, которые в последние годы давало справочное бюро библиотеки, необходимо было вести активную пропаганду по ознакомлению с новой, свежей книгой, и с другой стороны не менее активно предостерегать от книги недоброкачественной. Орудием такой пропаганды и служит бюлетень“. (135).

Після того, як бюлетень висить протягом одного місяця, його знімають та замість нього вивішують черговий. Ті бюлетені, що вже використано, підбирають в окремі обгортки, сортують їх та використовують в довідково-бібліографічній роботі.

Здійснюють видання цього бюлетеня так:

1. Кожний відділ (наукова дисципліна) бюлетеня доручено окремому редактору-спеціалістові, на обов'язку якого підбирати видання, що їх варто рецензувати, та переглядати нові книги, що надходять до російського відділу і які тут розподіляють спеціально для бюлетеня по окремих відділах, а також користуючись з власного досвіду. Редактори листуються з рецензентами, перевіряють і корегують готові рецензії.

2. Складати рецензії доручають редакторам відділів, спеціалістам, але здебільшого зі складу співробітників бібліотеки; якщо ж книга поза компетенцією зазначених осіб, то складати рецензію доручають сторонньому авторові, так як так (як більшість представників наукової галузі) зв'язаному з бібліотекою. Пишуть рецензії як і всі роботи для бюлетеня досі безплатно.

3. Одержані й перевірені рецензії, що задовольняють вимоги, яких вимагають від рецензій для бюлетеня, передають до редакторів відділів в технічно-редакційну колегію, а ця на щ тижневих (наприкінці тижня) засіданнях зачитує здобутий матеріал, остаточно перевіряє й редагує його, стежить, щоб матеріал своєчасно переписали, виготовлює заголовки тощо і, нарешті, розбиває за відділами, з'ясовуючи поступово зміст найближчого номера, регулюючи рівномірний розподіл матеріалу тощо.

4. Наприкінці кожного місяця редакційно-технічна колегія подає остаточно перевірений, переглянутий і готовий для випуску матеріал чергового числа на затвердження редакційної комісії, що санкціонує випуск числа й розв'язує всі найважливіші принципові питання, які виникають в зв'язку з бюлетенем.

За перші чотири місяці роботи (1-ий бюлетень видано в лютому 1925 року) прорецензовано 320 книжок. За словами авторів

1) „Труды второй всероссийской конференции“, стор. 11.

замітки, досвід показав, що такий бюлетень справді дуже потрібний¹⁾.

З 1927 р. стінний „Бібліографічний бюлетень“ почала видавати Одеська Українська Державна Бібліотека; бюлетені виходять двічі на місяць за трохи поширеною, проти Ленінградської, програмою. Окрім бібліографічних матеріалів, у ньому вміщують новини з бібліотечного та бібліографічного життя Одеси та ведуть листування з читачами²⁾.

На другій конференції наукових бібліотек Є. Добржинський висловив побажання, щоб книжки та журнали, що надходять до наукових бібліотек, підлягали бібліографічному обробленню, себто на найцінніші та потрібніші книги треба складати конспекти, а журнали — розписувати. Ці матеріали треба вміщати в „Бібліотечному бюлетені“, якого повинна видавати бібліотека³⁾.

Звичайно, видання „бюлетеня“ (за будь-яким пляном), значіння якого для оформлення бібліографічно довідкової роботи безперечно, під силу лише бібліотекам з великим та висококваліфікованим з наукового погляду штатом. Коли б не те традиційне записання, з яким рецензують по наших порівнюючи численних бібліографічних та загальних журналах і навіть газетах книги, що виходять друком, — можна було б широко рекомендувати бібліотекам підбирати для бюлетенів готовий рецензійний матеріал. Проте, для книг, що не скоро втрачають свою актуальність, деяке записання рецензії, що друкуються про них, не може мати великого значіння. Таким чином, підбираючи в журналах та газетах рецензії, можна при невеликій витраті коштів та енергії „видавати“ „кустарним способом“ бібліографічний бюлетень, який зможе в деякій мірі задовольнити потреби довідково-бібліографічного відділу бібліотеки.

Ініціатор цікавого починання була Одеська Публічна Бібліотека, яка, не видаючи внутрішнього „бібліографічного бюлетеня“, друкувала, пристосовуючи до різних поточних кампаній, бібліографічні списки в місцевій пресі, а також і окремими брошурами⁴⁾.

Цікавий та надзвичайно цінний плян централізації всієї бібліографічно-довідкової роботи подав на 2-му всеросійському

1) Г у к о в с к и й М. — Научно-библиографический бюллетень при Рос. Публ. Библиотеке. — „Библиотечное Обозрение“, 1925, II, стор. 135-138.

2) Журнал бібліотекознавства та бібліографії, № 3, стор. 120.

3) Д о б р ж и н с к и й Е. — Снабжение книгами массового читателя библиотек Вузов, на примере библиотеки Политехнич. Инст-та. „Труды 2-й всерос. конференции“, стор. 169 і дал.

4) Труды второй всероссийской конференции, стор. 157.

бібліографічному з'їзді тов. І. Симановський. Для нього бібліографічна інформація—важливий елемент державного будівництва:

„Организация при Книжных Палатах союзных республик республиканских Библиографических бюро, в качестве государственных органов библиографической информации, должна была бы явиться сейчас актуальной задачей советской библиографии и очередным этапом развития деятельности Книжных Палат... Являясь республиканскими библиографическими центрами, библиограф. бюро не только исключают, но и определяют наличие и возможность существования целой сети вспомогательных библиографических органов (справочно-библиографических отделов и бюро при библиотеках, государственных планирующих органах, научных и других учреждениях), питают их своими материалами, направляя и координируя их работу“.

В майбутньому такі республіканські бюро повинні зв'язатися та організувати Всесоюзний Бібліографічний Інститут²⁾, який повинен, очевидно, в широкому масштабі виконувати ту роботу, що її провадить Вашингтонська Бібліотека, яка, як ми вже писали, постачає довідковий матеріал адміністративним та законодавчим установам Сполучених Штатів.

Останніми роками дуже великого поширення набули книжкові виставки. Книжкові виставки, власне, не належать до нових форм роботи. В Ленінградській Публічній бібліотеці першу виставку було організовано ще 1853 року.

Виставка увійшла зараз до широкого вжитку наукових бібліотек; це є одна з найпоширеніших форм активної роботи. Такі виставки пристосовуються звичайно до чергових кампаній та роковин і переростають вузько-бібліотечні рамки, приваблюючи до себе широкі—незвичайні для наукової бібліотеки—маси відвідувачів і здійснюючи, таким способом, неодноразово висловлене побажання найтіснішого зв'язку наукових бібліотек з політосвітньою працею.

І все ж таки, не зважаючи на велике поширення виставок в житті наукових бібліотек, треба сказати, що з методичного боку це питання досі ще не досить розроблене. Чи повинна виставка демонструвати паритети або, навпаки, пропагувати серед читачів найпотрібніші „звичайні“ книги; якого характеру повинні бути анотації, яке місце повинен займати ілюстративний матеріал і інші питання—треба ще спеціально обговорити¹⁾.

²⁾ Симановский И.—Организационные вопросы советской библиографии. II всерос. библиографический съезд. Тезисы к докладам. Москва, 1926, ст. 34-35.

¹⁾ З літератури про виставки по наукових бібліотеках треба зазначити: Питулевская Н.—Виставки в научной библиотеке. „Библиотечное Обозрение“, 1925, II, ст. 121-129, II ж—Виставки как метод библиотечной работы „Труды первой конференции“, ст. 136-145. Милютин А.—„Когда спящий проснулся“ (Материалы к истории выставок в академических библиотеках) „Библиотечное Обозрение“, 1927, ст. 177-181.

Цікаві думки про потребу зв'язати активні форми роботи наукової бібліотеки з соціально-педагогічними методами неодноразово висловлював Д. Балака. З його погляду навіть наукова бібліотека виховує читача, впливає на його „автономну особу“¹⁾.

Спроби Балаки теоретично обґрунтувати активну роботу наукової бібліотеки на педагогічно-психологічній основі²⁾—мають, без сумніву, значний інтерес; вони виходять, однак, за межі нашої теми.

Цими роками, в природному зв'язку з поглибленням методів роботи наших наукових бібліотек, почали приділяти більш уваги питанням каталографічним,—питання, які, як відомо, дуже мало займали наших дореволюційних бібліотекарів. Стара Росія не мала нічого, щоб нагадувало національну каталографічну інструкцію. Кожна бібліотека йшла своїм шляхом, покладаючись на власну ініціативу або, в кращому випадкові—притосурвавши кустарним способом якийнебудь закордонний зразок. Першу скромну спробу в цьому напрямку було зроблено саме напередодні революції³⁾, але вона не мала змоги задовольнити потреби наукових бібліотек, що значно зросли. В 1919 р. Румянцевська (нині Ленінська) Бібліотека розпочала реорганізацію бібліотеки, поділивши її на низку наукових відділів. „Ученый Совет нового состава в первую же голову постановил создание большой исследовательской инструкции. Сложная эта работа была закончена уже к началу 1920 года“⁴⁾.

Однак, на цьому шукання власної каталографічної інструкції зовсім не зупинилися. Було зроблено повторні спроби перенести на наш ґрунт майже повністю англо-американську систему з її „колективним автором“. Цю систему, що її пропагують діячі Російської Книжкової Палати⁵⁾, застосовують вони при друку-

¹⁾ „Праці першої конференції“, стор. 95.

²⁾ Зазначимо тут найголовніші праці Д. Балаки: „Книгокористування“—„Бібліотечний збірник“, ч. II, стор. 78-92 (тут же багата бібліографія питання); „Про рекомендаційну бібліографію“—„Бібліот. збірник“, III, стор. 94-114; „Рекомендаційна й критична бібліографія“—„Методологічний Збірник“, стор. 200-231; „Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства“—„Бібліологічні Вісті“, 1926, I, 16-35. „Бібліологічна педагогіка“—„Журнал бібліотекознавства“, № 2, стор. 96-107. „Орієнтовочний перегляд книг бібліотекарем“—„Журнал бібліотекознавства“, № 1, стор. 45-63.

³⁾ Белов А.—Правила составления каталогов алфавитного, систематического и предметного. Петербург, 1915.

⁴⁾ Сборник, I, ст. 12.

⁵⁾ Шамурин Г.—Каталография. Руководство к библиографическому описанию книг. Лен. 1925. Його ж—Руководство для составления алфавитного каталога. Москва, 1927. Див. також: Його ж доповідь на I Всерос. бібліографічному з'їзді; статтю в збірн.: „Библиографическое Дело“, Москва-Лен. та в „Бібліологічних Вістях“ 1927, № 2, стор. 15.

Про колективн. автора див. також Дерман Г., Иванов Г. и Трофимов в Л.—Инструкция по каталогизации произведений коллективов. Москва, 1926.

ваному описі книжок для „Летописи“ та для друкованих каталожних карток. Отже, вона майже обов'язкова для наших великих бібліотек, які вживають друковану картку, не зважаючи на те, що з боку бібліотечних діячів можна чути голоси про те, що вона задовольняє не досить¹⁾. Тепер над складанням найдетальнішої каталографічної інструкції працює Московський Інститут Бібліотекознавства, що опублікував уже першу частину (про авторський заголовок) своєї праці.²⁾

На Україні і собі провадять роботу щодо складання своєї національної каталографічної Інструкції³⁾ — ця праця набуває особливої ваги ще й тому, що зараз порушують реально питання про утворення українського бібліографічного реперторію.

Трохи менш уваги звертали на проблеми систематизації. В цій галузі суперечки торкалися, головним чином, питання про десяткову систему⁴⁾, але замість неї в нас не було запропоновано нічого іншого.

Особливий інтерес у нас, як і на Заході, приділяли питанням предметного каталога, який, за спірною думкою його найзапальніших пропагандистів, повинен цілком витиснути систематичний каталог⁵⁾. Ми вже вище писали про те, звідки нині той підвищений інтерес до предметного каталогу. Предметний каталог найбільше відповідає методам активної роботи бібліотеки. Без нього не можна мислити серйозну довідково-консультативну роботу, на яку — як цілком правильно думає Б. Боровіч, — повинен орієнтуватись предметний каталог⁶⁾. Остання думка, однак, викликає низку заперечень з боку бібліотекарів, що бажають бачити в предметному каталозі деякий сурогат систематичного. Так, зокрема Л. Хавкіна не погоджується зі скерованням предметного каталога на довідкову роботу⁷⁾. Пред-

1) Шестериков С. — „Бібліографічний Іжак“ (Уваги бібліотекаря про друковану каталографічну картку Державної Центральної Книжкової Палати РСФРР) — „Журнал Бібліотекознавства та бібліографії“, № 2, стор. 73.

2) Інструкція по составлению алфавитного каталога — Матеріали Інститута бібліотекознання, I, Москва, 1928.

3) Див. цікаві зауваження Годкевича М. — До майбутньої каталографічної інструкції. „Методологічний збірник“, вид. Бібліографічної Комісії ВУАН, Київ, 1928, стор. 151-171.

4) Детальніше див.: „Труды первого Всероссийского библиографического съезда в Москве“, Москва, 1926, ст. 55-92.

5) Див. дискусію про предметний каталог на першій конференції наукових бібліотек. „Труды“, ст. 164-179.

6) Боровіч Б. — Практика предметного каталога в вопросах и ответах. Харьков, 1928, стор. 13-16.

7) Бишоп В. — Практическое руководство к современной библиотечной каталогизации. Москва, 1927. Предисловие Л. Хавкиной. Ст. 15-16. Порівн. Боровіч В. — Ще за предметний каталог. „Журнал Бібліотекознавства та бібліографії“, № 2, ст. 59.

метовий каталог повинен не заступати місце систематичного, але має бути самостійним каталогом sui generis, з власними завданнями, та орієнтуватись на бібліографічно-консультативну роботу бібліотеки. Предметний каталог повинен охоплювати, по змозі, і найголовніші журнальні статті. Такі видання, як „Журнальная Летопись“, що розписала року 1928 зміст 277 журналів, можуть з технічного боку значно полегшити це завдання. Інтерес до предметного каталогу останніми часами викликав низку видань систем предметних рубрик²⁾.

Не бажаючи обговорювати каталографічні та систематичні проблеми по суті, оскільки це виходить поза межі нашої теми, — нам треба лише нагадати добре відомий всім практичним бібліотечним робітникам факт; кожна систематична та каталографічна система нового типу, що їх суворо додержують — а старі самотні системи або точніше відсутність їх треба відкинути, бо цього вимагає весь хід розвитку бібліотечного будівництва в нових умовах — ставлять підвищені вимоги не тільки для бібліотекаря, але й для читача. Бібліотечну та бібліографічну неписьменність, що так дуже поширилась навіть серед читачів наукових бібліотек, треба перемогти. Це тепер завдання великої актуальності, бо в іншому разі неминучий розрив, що весь час збільшуватиметься поміж рівнем бібліотечно-бібліографічних навичок читачів та методами бібліотечної та бібліографічної роботи, які все підвищуються та вдосконалюються. Не оволодівши ключем до них, читач — учень, спеціаліст та науковий робітник — будуть позбавлені змоги нормально та продуктивно провадити свою учбову та наукову роботу. Для бібліотечних та бібліографічних робітників ясно, що з цього становища єдиний вихід — це запровадити й у нас, як це робиться за кордоном, — викладання елементів бібліотекознавства та бібліографії в загальній школі, головним чином, вищій. Перший бібліографічний з'їзд, що зібрався в Москві в 1924 р., приєднався до побажань П. Казарінова про те, щоб запровадити викладання практичного книгознавства та бібліотекознавства у вищій школі³⁾. Побажання це,

1) Року 1929 має бути ще (мало не на 100 назов) збільшено число видань, що розписується. Див. „Библиография“, 1929, № 1, ст. 101. Дуже перешкоджає такому використанню „Журн. Лет.“ заповнення, з яким вона виходить.

2) Покровский А. и Шимшева Е. — Система рубрик и ссылок предметного каталога. Москва, 1928 (Див. також для порівняння рецензію Боровіча — в „Журналі бібліотекознавства та бібліографії“, № 3, стор. 62-67); Боровіч Б. — Рубрики предметного каталога. Харьков, 1928. Словарь предметных обозначений (рубрик) библиотеки Коммунистической Академии. Москва, 1929.

3) Казаринов П. — Преподавание библиографии в Высшей Школе. „Труды первого всероссийского библиографического съезда“. Москва, 1926, ст. 205—209.

як відомо, не було реалізовано. Другий бібліографічний з'їзд висловив такі ж самі побажання ще настирливіше.

Щодо цього з'їзд констатує дуже незадовільне становище. Тому потрібне „развитие библиографического просвещения широких масс населения“,—і, як найголовніший шлях до цього, „введение преподавания методов работы с книгой в университетах, педагогических техникумах и других учебных заведениях“¹⁾.

Детальний проєкт такого університетського курсу „роботи з книгою“ розробив небіжчик Калішевський.²⁾

— В цих пропозиціях та пляна справа була, по суті, в тому, щоб досягти закордонного рівня щодо широкої бібліотечно-бібліографічної освіти; але той же самий А. Калішевський відзначив, що в наших умовах,—в зв'язку з реорганізацією методів викладання в Вищій Школі, з кризою лекційної системи тощо—це питання набуває особливої актуальності. Він писав:

„Коренное изменение в плане и методах университетского преподавания, которое все более принимает лабораторный характер, более, чем когда-либо требует активного участия в этом со стороны библиотеки и более, чем когда-нибудь, ставит ее в положение настоящей научной лаборатории.“³⁾

Детальніше та конкретніше на цю тему, ставлячи проблему ще ширше та підкреслюючи ту обставину, що в наших умовах ці питання набувають особливої принципової ваги—говорили на бібліотечній конференції та бібліографічному з'їзді: Чарнолуцький, Агроколянський та Симановський. Для всіх них „робота з книгою“ не тільки потрібна допоміжна дисципліна, але новий метод викладання, що приймає різні наукові офарбування.⁴⁾

Спеціально підкреслив тісний зв'язок нових методів бібліотечної роботи з лабораторним методом викладання у ВИШ'ах співдоповідач Чарнолуцького—Агроколянський.

Конференція прийняла резолюцію такого змісту:

В зв'язку з лабораторним пляном викладання по ВИШ'ах, бібліотеки їх мусять широко розвинути роботу з читачем, обслуговуючи його різною учбовою літературою, подаючи довідково-бібліографічну допомогу, пояснюючи техніку читання тощо.

Для цього всі, що існують по різних ВИШ'ах студентські,

¹⁾ Резолюция II всероссийского библиографического съезда. „Книжная Летопись“, 1927, № 6, ст. 419—420.

²⁾ Калишевский А. — Пользование библиотекой и работа с книгой (опыт курса для студентов Вузов). „Библиотека“, Сборник статей. М.—Л., 1927. стор. 35.

³⁾ Калишевский А. — Пользование библиотекой и работа с книгой. „Библиотека“. Сборник статей. М.—Л., 1927, ст. 35.

⁴⁾ Задачи академических и научных библиотек в связи с реформой методов преподавания в Вузах.—Труды первой конференции, ст. 118.

факультетські, семінарські й т. п. бібліотеки треба перетворити на кабінети, лабораторії або студентські бібліотеки, організовані в такій кількості, щоб разом із центральною академічною бібліотекою вони були спроможні обслуговувати все студентство ВИШ'ів.

Щоб допомогти читачам, в програму ВИШ'ів треба ввести позафакультетський курс „використовування книжки“, де давати практичні способи користування бібліотекою, знайомити з бібліографією та зі способами читання“.

Глибше до цього підійшов І. Симановський. Для нього це питання зв'язано з ширшою проблемою, з перетворенням бібліотеки в науковий інститут. В своїй доповіді на першому бібліографічному З'їзді він казав:

„В отношении к целям академического преподавания организация или реорганизация академических библиотек по типу активных учебно-вспомогательных библиографических институтов могла бы привести не только к углублению специальной-библиотечной работы в виде детальной библиографической систематики, равносторонней предметной каталогизации по комплексному методу и т. п., но, будучи связана с ориентацией преподавания к лабораторной или исследовательской работе, могла бы дать и самому преподаванию нечто новое, оплодотворяющее в смысле новых приемов, связанных с более полным—через библиографию и библиографическую практику—изучением литературы предмета и новых форм работы в виде библиографических семинариев по изучаемому предмету и т. п.“¹⁾.

Ці питання приводять нас щільно до проблеми ширшої та загальної, навколо якої тепер точаться найжвавіші суперечки-проблеми, які коротко можна зформулювати так: бібліотека або науково-бібліографічний інститут.

Як ми знаємо з вищесказаного, загальна тенденція розвитку наукової бібліотеки з пасивного книгосховища в наукову установу, яка активно працює, визначилася вже досить чітко. Активні методи роботи займають в житті бібліотеки дедалі все помітніше місце. Цінність та важливість цих методів із сучасних бібліотечних діячів ніхто не заперечує. Отже, питання не ставиться в площину: за або проти активних методів. Справа в іншому, в стосунках двох частин бібліотеки: книгосховища, з одного боку, та довідкової, бібліографічної і т. ін. установи, з другого. Обидві частини бібліотечного організму ставлять щодо бібліотеки в цілому свої вимоги, що часто бувають в певному антагонізмі. Для бібліотеки-книгосховища найважніш—збереження книги; для бібліотеки активної установи—широкий книгообіг і т. д. Кількісний зріст елементів тієї або тієї частини викликає, природно,

¹⁾ „Библиография и задачи научного библиотечного строительства“—„Труды первого всероссийского библиографического съезда“, ст. 169.

на певному ступні й якісні зміни всього характеру установи. Зріст елементів активних методів роботи перетворює бібліотеку в науково-бібліографічний інститут.

V.

Цю проблему: переростання бібліотеки в бібліографічний інститут—поставлено з повною гострістю саме якраз у нас на Україні (а також і в Білорусині), і це цілком натурально. Тут довелося організувати бібліотеки майже на порожньому місці. Традицій, що пригнічували б, не було: в утворених або реорганізованих бібліотек не було й таких великих (як на півночі) матеріальних баз—книгосховищ, що мали б свої вимоги. Тому тут було легше та простіше поставити проблему бібліотечного будівництва відразу на принципово вищій ступінь, тим більш, що буйний зріст звільнених національних культур ставив до бібліотек особливо підвищені вимоги.

Але характерне те, що, коли перша конференція наукових бібліотек РСФРР обговорювала питання про статут наукової бібліотеки,—то в проєкті, що його запропонував доповідач (Ю. Соколов), нічого не говорилося про бібліографічну роботу бібліотеки. В проєкті так було зформульовано завдання наукової бібліотеки:

„В задачу научных библиотек входит: обслуживание книгами научных и учебных потребностей учреждений и отдельных читателей, подбор и хранение научной литературы, научно-исследовательская работа в области книговедения“¹⁾.

І лише український делегат тов. Боровіч запропонував додати: „и библиографическая работа“²⁾.

Рішучіше перейшов на позицію бібліотеки—наукової установи перший бібліографічний З'їзд. В своїй резолюції він цілком приєднався до вищенаведеного формулювання І. Симановського. В резолюції З'їзду сказано:

1. „Наряду с библиотеками массового пользования современная научная государственная и академическая библиотека перерастает устаревшее понятие библиотеки—книгохранилища.

2. Научные библиотеки должны быть организованы по типу активно-вспомогательных или самостоятельных научных учреждений, охватывающих все виды библиологической практики.

3. Одним из основных видов научной работы библиотеки является библиография как метод организации литературного материала, подлежащего изучению и научному обобщению“³⁾.

1) Труды первой конференции, ст. 68.

2) Ibidem, ст. 83.

3) Труды первого библиограф. съезда, ст. 198.

Цілком відповідно до вищезазначеного погляду на характер діяльності сучасної наукової бібліотеки зформульовано завдання Білоруської Державної Бібліотеки (Б. Д. Б.) в її порівнюючи недавно затвердженому „статуті“, який таким чином набуває великого принципового значіння. Там сказано:

„§ 1. Б. Д. Б. зьявляецца цэнтральною дзяржаўнаю кніжнаю і бібліаграфічнаю устаною Беларускае Савецкае Соцыялістычнае Рэспублікі...“

§ 2. Б. Д. Б. мае своею метаю... абслугоўваньне кнігамі і бібліаграфічнымі матар'ялам дзяржаўных і навуковых устаноў, а таксама усіх грамадзян...“¹⁾

Уперту та настирливу боротьбу за перетворення своєї установи в науково бібліографічний інститут, центр діяльності якого треба перенести з галузі чисто бібліотечної до галузі бібліографічних та книгознавчих вивчень—провадять керівники Всенародньої Бібліотеки України в Києві. За їхньою думкою, бібліографічну роботу можуть провадити тільки в межах бібліотеки бібліотечні робітники.

Бібліографія є наука переважно експериментальна. Для експериментів їй потрібна лябораторія, себто бібліотека. Бібліографічні інститути повинні існувати як певна частина бібліотеки²⁾.

Але, як сказано, за думкою керівників ВБУ, бібліотеки мають провадити не тільки бібліографічну роботу. Вони також повинні провадити науково-дослідчу роботу в галузі бібліотекознавства³⁾.

Нібито резюмуючи та конкретизуючи ці декларативного характеру заяви, один із керівників ВБУ так формулював чотири основні завдання ВБУ:

ВБУ має чотири основні функції, зазначені в її статуті:

1. Суто національно-наукову функцію (ВБУ—Українська національна бібліотека—статут, § 1а) „—зібрати в собі всю літературу, потрібну для вивчення України, українського народу з його культурою і всіх інших народів, що живуть на терені України з їх культурами...“

Друга функція Національної Бібліотеки України, як і національної бібліотеки всякої іншої держави—це інтернаціонально-наукова функція (ВБУ—як національна бібліотека взагалі,—

1) Статут Беларускае дзяржаўнае бібліотэкі. Менськ, 1926, стор. 3.

2) Сагарда М.—Науково-дослідчі завдання ВБУ. — „Бібліот. Збірник“, II, Київ, 1927, стор. 26—53. Див. Його ж—Бібліографічна робота в наукових бібліотеках.—Праці I конференції наукових бібліотек УСРР.—„Бібліот. Збірн.“ ч. I, Київ, 1926, стор. 42—54.

3) Іваницький В.—Науково-дослідча праця в галузі книгознавства та бібліотекознавства.—Праці першої конференції...“, стор. 34.

статут, § 16)—зібрати в собі основну всесвітню наукову літературу періодичну й монографічну з різних галузів науки...

Третя функція Національної Бібліотеки України—це функція Українського Бібліографічного Інституту—провадити працю над складанням української бібліографії (Статут, § 2)...

Нарешті, четверта функція Нац. Бібліотеки України—це функція Науково-Дослідчого Інституту Бібліотекознавства (Статут ВБУ, § 4)¹⁾.

Не декларуючи так широко своїх завдань, Одеська Центральна Наукова Бібліотека давно плянує свою роботу як науково-бібліографічний інститут. Осередок наукової роботи Центр. Наукової Бібліотеки є її заснований офіційно року 1924 (фактично року 1922) бібліографічний семінар, найстаріша на Україні бібліотечна науково-дослідча організація²⁾.

Завдання свої семінар визначив досить широко; він зробив спробу об'єднати теоретичну розробку питань бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства з практичними завданнями бібліотеки як наукової установи. Так, пророблення в семінарі питань наукової класифікації покладені в основу реформи систематичного каталогу бібліотеки обговорення проблем періодики було викликано роботою по складанню Зведеного каталогу наукових періодичних видань, вивчення стародруків провадяться в зв'язку з питаннями „Музею Книги“ і т. ін. Поруч з цим семінар звертає особливу увагу на вивчення рукописних фондів та фондів стародруків бібліотеки та введення їх до широкого наукового обороту. Суто теоретичні питання бібліографії та книгознавства також досить часто ставились на обговорення семінару“...³⁾.

Нині бібліографічний семінар Центральної Наукової Бібліотеки перетворено в Науково-Дослідчу Комісію.

Широку бібліографічну роботу провадять також і багато інших бібліотек Союзу (зокрема України), напр., Одеська Державна Публічна, що видала низку бібліографічних публікацій, та Вінницька Філія ВБУ⁴⁾.

Ця тенденція бібліотек нового типу, що вже намітилася, бути монополістами в бібліографічній справі натрапляє на одсіч: робляться зауваження, що завдання бібліографії занадто широкі, щоб її можна було вмістити в рамки бібліотечної дисципліни; що бібліотека має занадто багато своїх специфічних завдань, щоб вона мала змогу звертати досить уваги бібліографічній роботі; і, нарешті, нагадують, і тут є значна частка справедливості, диспропорцію, що спостерігається між такими широкими пля-

¹⁾ Постернак С.—Всенародня Бібліотека України — база науково-дослідчої роботи УСРР.—„Бібліотечний Збірник“, т. II, 9—10.

²⁾ Козловський В.—„Бібліотекознавство в УСРР“—„Журнал бібліотекознавства та бібліографії“, № 2, стор. 9.

³⁾ „Бібліологічні Вісті“, 1928, № 1, стор. 96.

⁴⁾ Див. „Звідомлення Вінницької філії ВБУ“ (декілька випусків).

нами та мало впорядкованою матеріальною базою наших бібліотек (відсутність добре організованих книгосховищ; кепський стан каталогів тощо).

„Ми боронимо—пише Ю. Меженко—право бібліографії на цілком самостійне значіння, звичайно, не з формулою „бібліографія для бібліографії“, але з формулою „бібліографія для всіх“, а в такій постановці питання, бібліотека буде одна з числа тих, хто приходить до бібліографії з своїми вимогами. Не можна ж бо забути про книготорговця й про видавця, про письменника й про ученого дослідника, які приходять до бібліографії, не як до бібліотечної дисципліни“¹⁾.

Ю. Меженко виступає проти захоплення бібліотек бібліографічною працею. Відрізняючи практичну бібліографію від наукової бібліографії, він вважає, що бібліотеки повинні обмежувати свою роботу в галузі практичної бібліографії. Складання каталогів та дезидерета—завдання досить відповідальне, і вимагає „науковості“. Оскільки жадна бібліотека не може похвалитись в достатній мірі обробленим каталогом, їм не треба, за думкою Ю. Меженка, ставити собі завдання великого стилю в галузі наукової бібліографії²⁾.

Проте, здається, немає цілковитої непримиренності між двома поглядами, що існують, на ролі бібліографії в діяльності наукових бібліотек, що, нібито, суперечать один одному. Коли трудно здійснити розмежування поміж ними, особливо в тому разі, коли це зв'язано з відомчо-організаційними моментами—ця обставина ще не може свідчити про їхню принципову ворожість. Про те, що наукова бібліотека всією внутрішньою логікою свого розвитку штовхається в бік активних завдань в галузі бібліографії,—ми вже говорили досить детально вище, і, звичайно, не можна навіть і гадати про виключення з кола діяльності великої наукової бібліотеки самостійних бібліографічних праць. Але перед бібліографією стоять досить великі завдання. Тому для позабібліотечної бібліографічної установи залишається досить широке поле діяльності так щодо бібліографічного обслуговування спеціально-наукових галузів, як і до обслуговування загальнішого порядку. Бібліотека в своїх бібліографічних працях повинна голownie відходити від непосредних запитань читачів; бібліографічні інститути можуть ставити собі завдання, які, не маючи на меті задоволити ясно та непосредно висловлену потребу широкої маси читачів,—є база роботи такого порядку, як, напр., реперторії, вичерпні бібліографії тощо, або таких, що

¹⁾ Меженко Ю.—Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи.—„Бібліологічні Вісті“, 1926, № 4, стор.—54.

²⁾ Ibidem. Перспективи розвитку великих і наукових бібліотек на Україні „Бібліологічні Вісті“, 1926, № 2, стор. 32—39. Див. також: Куфаєв Н.—Наукові організаційні проблеми книговивчення.—„Бібл. Вісті“, 1927, № 2, 1—14.

мають самостійне наукове значіння, (напр., матеріали до історії друкарства, історичні бібліографічні праці тощо). Ось якою в самих загальних рисах рисується нам ця лінія вододілу. Разом з цим, треба підкреслити ще цілком рішуче невмотивованість захоплення великими бібліографічними плянами для бібліотек, що не забезпечили ще найважливіші потреби своїх читачів: себто таких, що не мають ще добре організованих книгосховищ, досить розроблених каталогів, консультаційно-довідкових відділів та інш. Коли бібліотека в своїй повсякденній роботі, розв'язуючи те або те чергове завдання, що стоїть перед нею, штовхається на самостійне пророблення або розв'язання тієї або тієї теоретичної бібліотекознавчої проблеми, то до бібліографічної роботи, як до вищої форми активної діяльності, бібліотека повинна взятися тільки на певному, досить високому рівні свого розвитку.

Не зупиняючись детальніше на конкретному змісті бібліографічних праць бібліотеки, ми б хотіли трохи затриматись на одному питанні, що торкається цієї теми.

Значну частину своїх бібліографічних праць бібліотеки присвячують краєзнавчому вивченню. Це досить вмотивовано тим великим місцем, яке нині займає краєзнавство в житті наших культурних провінціальних осередків, що тісно зв'язані з активізацією наукової діяльності на місцях взагалі.

Ця тенденція бібліотек до краєзнавчо-бібліографічних вивчень—не нового порядку. Деякі початки такої роботи ми знаходимо в діяльності бібліотек українських і російських ще з часів революції. Досить буде тут нагадати декілька фактів. Ще року 1896 Н. Сумцов говорив про потребу влаштувати при бібліотеках відділи місцевої історії та етнографії¹⁾. Перед революцією такі „місцеві“ відділи існували при багатьох великих провінціальних бібліотеках, напр., при Томській,²⁾ Іркутській, Херсонській, Харківській тощо³⁾.

Тепер, звичайно, перед бібліографічно-краєзнавчою роботою бібліотек відкрилися дуже широкі перспективи. Працюючи в цій галузі наукової бібліотеки, легше, ніж в будь-якій іншій галузі, внести свою частку в загальну роботу щодо розвитку місцевих продукційних сил, що поставлено на чолі нашого економічного будівництва, і до чого зараз притягнуто пильну увагу широких

¹⁾ Сумцов Н.—Організація общественных и школьных библиотек. Харьков, 1896, ст. 7.

²⁾ Десятилетие Томской Городской Публичной Библиотеки. Томск, 1909, ст. 11.

³⁾ Див. Муратов Б.—Библиотека и краеведческая работа.—„Библиотечное Обозрение“, 1925, II, ст. 23.

кіл суспільства в нашу добу величезного соціалістичного будівництва.

На другій конференції наукових бібліотек РСФРР представник Головнауки говорив:

„Там, где имеются научные библиотеки, они, несомненно, должны служить базой краеведческих обществ, которые на основе изучения производительных сил, на основе научных выводов дают материал для местных планирующих органов, для местных исполкомов, творящих жизнь и осуществляющих социалистическое строительство¹⁾“.

Аналогічну вимогу до бібліотек України було висловлено на українській конференції наукових бібліотек. Тов. Дубровський в своїй доповіді про завдання наукових бібліотек говорив між іншим:

„Напр., від Катеринославської бібліотеки ми маємо повне право вимагати вести бібліографію „Дніпрельстану“... Аналогічні роботи в бібліографії можна знайти для кожної бібліотеки... Звичайно, це не заперечує можливості для кожної наукової бібліотеки вести загальнішу дослідчу роботу в питаннях бібліотекознавства та книгознавства, бо кожна наукова бібліотека є науково-бібліографічною інституцією²⁾“.

І справді, наші наукові бібліотеки розвинули дуже жваву бібліографічно-краєзнавчу діяльність; хоча щодо цього їм доводиться конкурувати з краєвими музеями³⁾ та краєзнавчими організаціями⁴⁾.

На Україні зокрема широку бібліографічну роботу в галузі краєзнавства веде Вінницька Філія ВБУ, що видала вже перший том своїх „Матеріалів до історії друку та бібліографії Поділля“⁵⁾. Значну увагу на краєзнавчі вивчення звертає також Одеська Центральна Наукова Бібліотека⁶⁾, Одеська Публічна Бібліотека⁷⁾ та інші⁸⁾.

¹⁾ Труды второй всероссийской конференции, стор. 10.

²⁾ Дубровський В.—Організація мережі наукових бібліотек УСРР та найближчі завдання в їхній роботі.—„Праці першої конференції“, стор. 13.

³⁾ Муратов М.—Задачи и работа музейной библиотеки. Москва, 1927, ст. 15, ff.

⁴⁾ Див. Здобнов Н.—Основы краевой библиографии. Ленинград, 1926. Автор спеціально не зупиняється на ролі бібліотек в організації краєзнавчо-бібліографічної роботи, хоча він і вважає, що робота повинна провадитись, головню, на місцях в місцевих бібліотеках.

⁵⁾ „Часописи Поділля“—Вінниця 1927—28. Див. мою рецензію в „Записках Українського бібліографічного товариства в Одесі“ ч. I (Одеса 1928) стор. 52-54.

⁶⁾ „Праці Одеської Центр. Наукової Бібліотеки“, ч. I, статті С. Борового, Д. Романовського та інш.

⁷⁾ „Матеріали к библиографии революционного движения в Одессе“, Одесса, 1927—1929.

⁸⁾ Див. Отамановський В.—Бібліографія краю („топобібліографія“) одно з основних завдань наукової бібліотеки та організації топобібліографічної праці на Україні.—„Праці першої конференції“,—стор. 78—81, Ясинський М.—Створення в наукових бібліотеках України краєзнавчих осередків

В тісному зв'язку з питаннями бібліографічної роботи наших наукових бібліотек є інша проблема, що не знайшла досі більш-менш задовільного розв'язання. Ми говоримо про організацію спеціальної наукової бібліографії—питання, яке порушував неоднораз у своїх статтях та виступах С. Л. Рубінштейн¹⁾. За його правильним свідченням, „коли при розробці якогось питання треба зібрати літературу, що до нього стосується, то досить легко, маючи деяке знайомство з джерелами, підібрати літературу чужомовну, але підібрати хоч якось повно та швидко всю російську або українську літературу з цього питання—завдання, що його виконати важко²⁾.“ Такий стан справи, нестерпний з погляду щоденних інтересів нашої науки взагалі, зокрема недобре відбивається на повсякденній роботі наукових бібліотек. Отже, досить ясно, що без правильно організованої бібліографії наукової літератури нема змоги хоч якось нормально провадити консультаційно-довідкову роботу. Перед нашими науковими бібліотеками стоїть, отже, завдання надзвичайної важливості, що розв'язати його треба негайно, а проте цього ще не зроблено.

Не менш важливе також своєчасно порушене тепер питання про організацію бібліографування періодичної преси³⁾.

Працюючи над виконанням великих завдань, що стоять перед нею, наукова бібліотека не повинна забувати, що вона займає певне місце в загальній бібліотечній мережі, в загальній системі народної освіти. Тому зокрема пильну увагу треба звернути на питання зв'язку та координації роботи наукової бібліотеки з бібліотеками масового користування. В цій галузі для активної роботи наукової бібліотеки відкривається широке поле діяль-

і організація бібліографії продукційних сил, там же, стор. 69—78.—З численної літератури про краєзнавчі праці бібліотек РСФРР зазначимо: Городецкі й Б.—Местная библиография. Труды первого всерос. библиографич. съезда“, ст. 247—256. Бетгер Е.—Ельцов В.—Роль библиотек в организации краевой библиографии на местах.—II всерос. библиографический съезд. Тезисы к докладам. Москва, 1926, стор. 13 та інш.

¹⁾ Рубінштейн С. Л.—Завдання наукової бібліографії на Україні.—„Праці першої конференції“, ст. 54—62. Його ж.—Основні завдання наукової бібліографії в СРСР. „Праця Одеської Центральної Наукової Бібліотеки“, I, стор. 121—136. Його ж.—Організація спеціальної наукової бібліографії в УСРР.—„Бібліотечний Збірник“, ч. 3, стор. 115—117. Його ж.—Бібліографічна комісія УАН та планування бібліографічної роботи в УСРР. „Збірник Українського бібліологіч. Товариства в Одесі“, ч. I, стор. 56—59. Його ж.—Тезиси.—II Всерос. библиогр. съезд. Тезисы... стор. 33.

²⁾ „Основні завдання наукової бібліографії“—„Праці Одеської Центральної Наукової Бібліотеки“ стор. 121.

³⁾ Сагарда М.—Завдання бібліографії української періодики.—„Методологічний Збірник“, стор. 87—106. Д. в. Його ж.—Обсяг поняття „періодика“.—„Журнал бібліотекознавства та бібліографії“, № 2, стор. 15—34.

ности. З цього погляду особливо цінна резолюція, що її прийняв у справі цього перший бібліотечний з'їзд РСФРР.

„Научные библиотеки—за словами резолюції—должны служить научным базисом для библиотек массового пользования, и, как таковые, должны развернуть справочную и библиографическую работу, обслуживая библиотеки массового пользования и их читателей. Особо широко должны развернуть такую работу по общественно-политическим вопросам научные библиотеки нового типа, библиотеки наших коммунистических научных учреждений и комвузов, содействуя таким образом распространению коммунистического просвещения в широких народных массах“¹⁾.

Потреба тісніше ув'язати роботу з потребами масових бібліотек було також цілком категорично декларовано й на Українській Конференції наукових бібліотек. За словами доповідача Я. Розанова, довідкову та виставкову роботу треба „пристосувати до обслуговування бібліотек масового користування під проводом відповідних політико-освітніх органів“. Каталогізацію треба провалити перш за все „з найбойовіших питань, що їх висуває теперішня сучасність, постачаючи свої дубльовані предметові каталоги місцевим політико-освітнім бібліотекам“²⁾.

Все ж таки треба признатися, що в цій галузі ще не багато досягнень. Поміж науковими та масовими бібліотеками все ще існує певний відрив, перемога якого повинна стати черговим завданням нашого бібліотечного будівництва.

VI.

Сказане попереду мало було показати, що процес перетворення бібліотеки саме тепер перебуває в своєму повному розпалі. Переглядаючи життя наших наукових бібліотек за післяжовтневі роки, ми бачили, що тут—все шукання, все рух. Стабільних моментів виявити майже не можна. Переглянено всі без винятку моменти діяльності бібліотеки; навколо багатьох з них точилася гостра полеміка. Самий характер питання, що його обговорюють, робить таким чином, на наш погляд, можливим обмірковування його лише „в історичному розрізі“. До догматичного викладання об'єкт нашої теми ще не доріс, не дорозвився. Можна й конче треба вже тепер підвести деякі підсумки, накреслити хоча б в загальних рисах контур бібліотеки в тому вигляді, який вона має прийняти в наслідок усіх тих зрушень, що тепер мають місце. Багато з елементів цієї наукової бібліо-

¹⁾ „Первый библиотечный съезд РСФСР“.—Москва, 1925, ст. 174.

²⁾ „Праця першої конференції...“, стор. 98—100. Див. також, щоб порівняти. Проскуракова Е.—„Участие научных библиотек в общей политико-просветительной работе“.—„Библиотечное Обозрение“, 1925, кн. II, стор. 3—13.

теки найближчого часу вже ясно можна бачити в житті наших бібліотек.

Ми кажемо, з пасивного книгосховища бібліотека переростає і т. д., і т. д. Чи значить це, що так званому „пасивному книгосховищу“ лишилася доля цілком відмерти та зникнути? Звичайно, ні. Поряд з бібліотеками в нашому розумінні і далі існує та розвивається бібліотека-книгосховище спеціально-архівного призначення. Отже, досить ясно, що перехід бібліотеки до активніших методів роботи викликає небезпеку для книжок, що весь час зростає. Книга під час свого обігу, особливо, коли її видають поза межі бібліотеки, поступово пристарюється та може загинути; відсоток книжок, що гинуть, не зважаючи на всі заходи проти цього, завжди буде прямо пропорціональний коефіцієнтові книгообігу. Але гадаємо, що тут не треба доводити, що книгу минулого треба цілком зберігати для сучасного та майбутнього. Отакій-то меті й повинні відповідати архівні книгосховища. Методи їхньої роботи—спеціальні: таких архівів-книгосховищ повинно існувати не багато; може статись, буде досить одного такого книгосховища на кожну національну республіку. Але принципово важливо, щоби від цих завдань звільнити основні наукові бібліотеки, як це тепер часто й спостерігається. Та ж сама бібліотека не має змоги виконувати завдання архіву-книгосховища та сучасної наукової бібліотеки. І тільки, як виняток, одна бібліотечна установа може об'єднувати дві частини, що повинні бути цілком автономні (наприклад, за наявності двох обов'язкових примірників).

Тільки маючи за собою книгосховища-архіви, наукова бібліотека може спокійно та цілком уся перейти до нових методів роботи.

Наукова бібліотека вчорашнього дня майже завжди була універсального типу. Навіть середньовічна монастирська бібліотека з її фондом книжок, переважно богословського змісту, принципово зовсім не була спеціально богословською бібліотекою; вона тільки відображала той етап у розвитку культури, коли всі науки вважали за „служниць“ богослов'я. Більш підкреслено цей універсальний „загальний“ характер в національних (публічних) бібліотеках та бібліотеках університетського типу, що є основні види наукових бібліотек сучасності. Щодо останнього типу бібліотек (університетських), то їхня універсальність, звичайно, має відносний характер: в них майже не поєднано ті галузі знання, що не входять до традиційно-університетських Universitas Scientiarum (наприклад, технічні, агрономічні, військові науки та інші). Розвиток технічних та прикладних знань і

організація спеціальних учбових установ з цих спеціальностей спричинили утворення спеціальних бібліотек при них. Ясно, що такі бібліотеки з спеціальних галузей знання в майбутньому займатимуть щоразу помітніше місце в бібліотечній мережі. Глибока диференціація наук, величезний зріст книжкового потоку та інші причини, на яких ми зупинялися вище, неминуче штовхають в цей бік розвиток бібліотечної справи. Така спеціальна бібліотека в своїй роботі повинна, звичайно, використовувати спільні для всіх наукових бібліотек методи роботи, але в її роботі накреслюються й деякі особливості. Чітко обмеживши свої інтереси, вона має змогу в межах своєї спеціальної ділянки провадити поглибленішу роботу. Ця поглибленість виявиться з усіх галузей діяльності бібліотеки. Вона веде також у межах своєї галузі бібліографічну роботу. Маючи спеціальні інтереси, вона може навіть і порушувати деякі з бібліотечних догматів, утворюючи, наприклад, штучні „окремні відбитки“ (себто, вирізуючи з журналів та збірників тільки ті статті, що саме ними вони цікавляться) і т. ін. Вище ми говорили про тенденцію бібліотеки, що вже намітилася, перетворитись у бюро документації. Не треба говорити, що на цей шлях можуть стати, головню (а найближчим часом — і виключно), бібліотеки такого спеціального типу.

Звичайно, з такими спеціально-науковими бібліотеками не треба плутати невеликі бібліотеки при спеціальних учбових закладах або наукових установах, що ставлять собі обмежені навчальні завдання або що є потрібні допоміжні бібліотеки — *Handbibliothek*,—без яких не може нормально функціонувати жодна наукова установа.

Але тут треба запитати, чи не можуть спеціальні бібліотеки геть усунути бібліотеку загального універсального типу? На це запитання треба цілком категорично дати негати́вну відповідь. Ставлячи собі, за своїм характером, обмежені завдання, працюючи вглиб, а не вширш—вони існуватимуть не по всіх, а тільки по дуже „важливих“ галузях знання, і головна їхня особливість буде децентралізація (в межах країни), бо вони виникатимуть там, де в них буде почуватись найбільша потреба (наприклад, металургійна бібліотека—в центрі металургійної промисловости, астрономічна—при центральній Обсерваторії тощо).

Наявність багатьох самостійних спеціальних бібліотек, навіть у великому центрі, де таких бібліотек буде багато, ніколи не зможе замінити одну бібліотеку загального типу; вони не зможуть цілком її заступити, і завжди залишиться низка галузів, з яких самостійних спеціальних бібліотек взагалі, або в даній місцевості нарешті, не буде; гадаємо, що не треба нагадувати

про незручність, що викликається розпорошеністю фондів і т. ін. Уявімо собі, що в великому культурному центрі, де є багато спеціальних учбових та наукових установ, немає загальної наукової бібліотеки, а кожна з установ утворює власні точно-спеціальні бібліотеки. Тоді книги та журнали з хемії, наприклад, збиратимуть бібліотеки ВИШ'ів: хемічна, фармакологічна, технічна, медична, біологічна, педагогічна, агрономічна, військова та інші, не кажучи вже про низку наукових установ. Утворюється явний паралелізм, наслідком якого, без жадного сумніву, дуже нераціонально витрачатимуться кошти. Кожна з установ купуватиме найпотрібніші — з її погляду — книги, а через те одна книжка буде в багатьох примірниках, а інших зовсім не буде. А де ж доведеться шукати книги з загальних питань політики, філософії, суспільствознавчих наук тощо, себто з тих питань, що повинні цікавити в однаковій мірі представників усіх фахів; або, навпаки, книги з питань, що не є об'єктом вивчення тих установ, що є в даному місті, але які завжди можуть бути потрібні і в процесі наукової роботи і окремим читачам і т. ін.? Можна було б без жадних труднощів збільшити ще кількість прикладів, що показали б, що наукова бібліотека універсального типу цілком має свій *raison d'être*, але гадаємо, що й так буде ясно з цих швидких зауважень, що пляновий принцип, який проймає всі галузі нашого будівництва — раціоналізація та економія коштів досить мотивують потребу існування таких бібліотек.

На Україні представник бібліотеки цього типу є Центральні Наукові Бібліотеки, що існують в Одесі та Харкові. Їхній приклад тим цікавіший, що Україна пішла саме шляхом різкої спеціалізації вищої освіти: замість університету — низка спеціальних навчальних інститутів та окремих науково-дослідчих катедр.

Універсальна наукова бібліотека є наукова бібліотека чистого типу. Тому до неї можна ставити передовсім усі ті вимоги, що тепер висувують до наукових бібліотек. Вона цілком повинна обслуговувати читача; будь-яке архівне завдання мусить бути їй принципово чуже. Таке уставилення бібліотеки повинно проїмати всі галузі її роботи. Відповідно до останніх досягнень каталогічної техніки вона повинна організувати каталоги так, щоб максимально полегшити читачеві знайти потрібну книгу. Але, як ми знаємо, раціонально організований каталог бібліотеки — це ще далеко не все. Поряд з ним треба допомагати читачеві знайти потрібну йому книгу, навіть тоді, коли її нема в фондах бібліотеки. Наукова бібліотека повинна поставити собі обов'язковим завданням утворити зведений каталог книжок, що

є по всіх спеціальних та загальних бібліотеках; передовсім — у районі або місті, наукову роботу якого вона обслуговує. Це завдання, що є досить складне і вимагає великої витрати часу та коштів, можна поділити на багато частин, що їх треба послідовно виконувати. Разом з тим Наукова Бібліотека повинна брати активну участь і в складанні таких каталогів в масштабі загальнодержавному або міжнародньому, будучи організатором цієї справи в своєму районі. Активна робота бібліотеки неможлива без праці бібліографічно-довідкового відділу. Про суть та ролі роботи останнього ми вже писали досить детально вище. Коли спеціальна бібліотека, що провадить довідкову роботу, в межах своєї ділянки може давати поглибленішу й спеціальнішу довідку, то універсальність наукової бібліотеки дає їй довідковій роботі особливу перевагу; вона дає змогу для спеціаліста орієнтуватись і поза межами замкненої його спеціальності, здійснюючи те, що американці звуть *coordinating—service*. (див. вище). Але в таке завдання, що наукова бібліотека ніяк не зможе поділити: це бібліотечно-бібліографічна освіта широких кол учнів та культурних робітників. Тут перед науковою бібліотекою стоїть велика й конче потрібна робота, в якій їй треба виявити максимальну ініціативу.

В завдання наукової бібліотеки повинна також входити й допомога щодо інструктування (з бібліотечних та бібліографічних питань) спеціальних наукових та учбових бібліотек її району.

Широке вживання активних методів у роботі неминує штовхне наукову бібліотеку в бік самостійних завдань з галузі бібліографії.

Виконуючи свою роботу активної наукової установи, наукова бібліотека не повинна забувати за те, що вона займає певне місце в загальній бібліотечній мережі. Допомога, зв'язок та координація її роботи з бібліотеками політосвітнього типу — ось чітко зформульоване завдання, що стоїть перед нею. Будуючи свої пляни, виконуючи кожен з своїх функцій, наукова бібліотека повинна брати до уваги це своє завдання, що ставить свої вимоги і до її каталогізації, і до довідково-бібліографічної роботи, не кажучи вже про такі види її діяльності, як от виставки, лекції тощо.

Ось якою, в найзагальніших рисах, рисується нам діяльність Наукової Бібліотеки універсального типу, яка відповідає вимогам, що їх висуває сучасність.

Поряд з бібліотеками накресленого типу — в науково-бібліотечній мережі найпомітніше місце займають бібліотеки національні та публічні. Треба трохи зупинитись на характері та ролі цих

бібліотек. Спостерігаючи їхню сучасну діяльність, легко викрити, що, окрім завдань, що їх повинна собі ставити бібліотека чисто наукового типу, ці бібліотеки (зокрема, національні) ставлять собі ще й завдання архівного порядку, а з другого боку (зокрема, публічні бібліотеки на місцях), виконують ще завдання бібліотек-політосвітнього типу. На виконання тих і тих завдань їх штовхають обставини досить важливі. Але все те, що ми казали вище, мало показати, що переплутування може порушити нормальний хід розвитку бібліотеки; що кожна з цих функцій ставить перед бібліотекою в цілому свої власні вимоги, що їх не можна сполучати. Очевидячки, сучасне становище треба визнати за перехідне. Ці бібліотеки стоять перед диференціюванням. Частина їх треба перетворити в книгосховища—архіви національної книжкової продукції; другу частину треба рішуче повести до політосвітніх методів роботи, щоб треті, нарешті, цілком перебудували свою роботу, як наукові бібліотеки вдосконаленого типу. До завдань центральних державних наукових бібліотек увійде, як одне з основних завдань, документаційно-довідкове та бібліографічне обслуговування державних установ (див. вище про досвід Вашингтонської бібліотеки), що в наших умовах плянового, себто науково-раціонального господарства, має виключно велике значіння.

Резюмуючи тенденції розвитку закордонної наукової бібліотеки, ми констатуємо, що для неї ясно накреслено шлях від пасивного книгосховища до установи активної праці. Бібліотекар—живий каталог та довідник, що прислуговує своїми вказівками читачам; дуже ретельно організований з погляду каталографічної техніки каталог; довідкове бюро, що дає змогу встановити, в якому книгосховищі є потрібна книга; бібліографічні відділи, що допомагають підібрати потрібну літературу, консультаційний відділ, що дає довідки з суті; бібліотека, що прагне широкої експансії—ось які основні віхи на цьому шляху.

Цей шлях наукові бібліотеки проходять далеко не рівномірно: місцеві соціально-політичні умови та стиль бібліотеки, що утворився через історичний процес, кладуть дуже великий відбиток на процес еволюції наукової бібліотеки по різних країнах. Коли передові країни вже пройшли багато етапів на цьому шляху й можуть відзначити великі досягнення, то відсталіші плентаються

ще в хвості цього руху. Вони посуваються наперед поволі етап по етапу, перемагаючи на кожному кроці рогатки традицій та перешкоди політичного порядку.

Схематизуючи, можна сказати, що перед науковими бібліотеками Радянського Союзу стоїть те ж саме завдання; отже, й вони з пасивних книгосховищ виростають в активно-працюючі наукові установи. Проте, подібність ця цілком зовнішня. Соціалістичне будівництво ставить наші бібліотеки, зокрема наукові, на надзвичайно високий рівень, відкриває величезні цілком недсяжні для капіталістичних країн можливості, а головне—й це треба якнайрішучіше підкреслити—наповнює роботу принципово іншим змістом, скеровує її роботу в зовсім іншому ідеологічному напрямку. Справа тут може йти тільки про запозичення деяких технічних способів, ані в якому разі не про постанови бібліотечної справи в цілому.

Плянові основи, що наскрізь пройняли наш соціальний устрій, ставлять щодо цього досить певні вимоги. Не може бути соціалістичного, себто плянового будівництва без точно-наукового підходу, без точного та повного знання всього попереднього досвіду. Бібліотеку, що концентрує на своїх полицях матеріалізоване знання та досвід людности, прикликано, отже, до активної діяльності. Наукова бібліотека виростає в активний фактор не тільки народної освіти, але й державного та економічного будівництва. Як ми зазначали, наші бібліотеки почали свій шлях від пасивного книгосховища до активно-працюючої наукової установи з самого початку. Яких великих наслідків вони досягли на цьому шляху—цьому присвячено попередні сторінки. Все це зроблено за декілька років, менш, ніж протягом десятиліття. Роботу ведеться революційним темпом. Наукові бібліотеки переходили до найскладніших методів роботи, не опанувавши цілком та не впоравшись де в чому з нижчими та простішими. Як завдання найближчого порядку, треба поставити деяке підтягування та вирівнювання. Але все це не повинно та не може затримати наші наукові бібліотеки в їхньому наступі до опанування новими й вищими формами діяльності, до розв'язання щораз відповідальніших та трудніших завдань, бо цього вимагають щоденні потреби нашого життя.

Тепер перед нами стоять величезні завдання—здійснення п'ятирічного пляну великих робіт, індустріялізація країни, проведення судільної колективізації, готування кадрів. У виконанні цих великих завдань наші наукові бібліотеки не можуть не взяти щонайактивнішої участі. В цій роботі, — я намагався накреслити ті шляхи, якими наукова бібліотека повинна йти для

того, щоб стати справді активним чинником нашого соціалістичного будівництва, — зайняти відповідну ділянку в загальному фронті боротьби за соціалізм. Цілковите переозброєння бібліотеки та рішуче проведена активізація методів роботи дасть бібліотеці можливість чітко та вчасно відповідати на ті вимоги, які постають перед нею на різних етапах соціалістичного будівництва.

RESUME.

Die Frage über die neue Methode der Arbeit der Wissenschaftlichen Bibliotheken ist eine der aktivsten unserer Kultur und Staatsbaues. Die allgemeine Tendenz der Entwicklung der wissenschaftlichen Bibliothek in unseren Bedingungen kann man so charakterisieren: Die wissenschaftliche Bibliothek aus einem passiven Büchersbehältnis, welches die Bücher bewahrt und sie auf Verlangen des Lesers herausgibt, wächst zum aktiven Faktor des Kulturbaues auf, um die betreffende Stelle in dem allgemeinen System der Staatseinrichtungen einnehmen. Es ist noch nicht völlig klar, wenn man diese allgemeine Formulierung konkretisiert, und hier kann die Erfahrung der westeuropäischen und amerikanischen Bibliotheken helfen.

Die Erreichungen der westeuropäischen Bibliotheken, auf unseren Boden übertragen, können wertvolle Früchte bringen, ungeachtet des grossen Unterschiedes der Bedingungen der Arbeit und ihrer Orientierung. Der Autor hält sich ausführlich auf der Evolution der Forderungen, die der Bibliothek und dem Bibliothekar vorgelegt, auf, und kommt auf den Gedanken, dass die gegenwärtige europäische Bibliothek des universalen Typus eine Krisis erlebt. Die Entwicklung der Bibliothek geht von der Universalität zur grösseren Spezialisierung über, und wenn in früherer Zeit von den Bibliothekaren in erster Linie grosse encyclopedische Kenntnisse verlangt würden, so erscheint jetzt die Tendenz: als Bibliothekare in wissenschaftlichen Bibliotheken den engeren Spezialisten heranzuziehen.

Von dem Bibliothekar verlangt man aktivere Arbeit: er soll jetzt nicht nur die Bücher und Aufsätze geben, sondern auch die in ihnen enthaltenen Fakten. Man beobachtet Tendenz die Bibliothek in ein Büro der Dokumentation zu verwandeln. Solche Forderung stellt der neue Klient der ausländischen Bibliothek, der sogenannte „business man“, was im engen Zusammenhang mit der ökonomischen Entwicklung des heutigen Europas ist (s. g. „Verwissenschaftlichung d. Betriebs“).

Alle Tendenzen der Entwicklung der europäischen wissenschaftlichen Bibliotheken kann besonders deutlich in den Nordamerikanischen Staaten beobachten, in der Tätigkeit s. g. „business libraries“. Für die amerikanische Bibliotheken charakteristisch ist, dass sie die Methode der öffentlichen Bibliotheken benutzen.

Der zweite Teil des Artikels ist den Bibliotheken unter den Sowjetischen Bedingungen gewidmet. Nach einem kurzen Überblick über die Entwicklung der wissenschaftlichen Bibliotheken nach der Revolution, beweist der Autor, dass unter den sowjetischen Bedingungen müssen die Bibliotheken nicht nur die aktiven Methoden der besten auswärtigen Bibliotheken sich aneignen, sondern aus Bücherkammern sich in bibliografische Institute Verwandeln. Der Verfasser verweilt auf der Streitfrage über die Rolle der bibliographischen Arbeit in der Tätigkeit der wissenschaftlichen Bibliotheken. Er meint dass sie, wie auch die speziellen bibliographischen Instituten, sich mit Bibliographie beschäftigen müssen, um den Lesern besser befriedigen zu können. Nach seiner Meinung müssen die wissenschaftlichen Bibliotheken die Beziehungen mit Volksaufklärungsbibliotheken unterhalten. Zum Schluss verweilt der Autor auf den Fragen der gegenseitigen Beziehungen unter speziellen und univesellen wissenschaftlichen Bibliotheken. Er meint, dass ungeachtet der Entwicklung der speziellen wissenschaftlichen Bibliotheken, im Zusammenhang mit gegenwärtigen Fortschritten der Wissenschaft, — wird die universelle wissenschaftliche Bibliothek auch im Weiteren die Hauptrolle spielen.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ШТЕЙНОВА

9-1970

H-222439

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І.І. МЕЧНИКОВА

Берлін
1939